

“BİZİM MAZİ ZEVAL OLDU”: TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİLERİN KALMA VE YENİDEN GÖÇ İLE İLGİLİ KARAR VERME SÜREÇLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER¹

Sait VESEK²

ÖZ

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin Türkiye’de kalma, başka bir ülkeye gitme veya ülkelerine dönme eğilimlerini etkileyen faktörleri ortaya koymaktır. Araştırma Gaziantep ve İzmir kent merkezlerinde nitel bir yöntemle gerçekleştirilmiştir. Gaziantep’te 30, İzmir’de 27 kişi olmak üzere 57 yarı yapılandırılmış görüşmenin yanı sıra Gaziantep’te 2 ve İzmir’de 1 olmak üzere 3 odak grup görüşmesi yapılmıştır. Verilerin analizinde betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Suriye’deki güvenlik eksikliği ve istikrarsızlık geri dönüşlerin önündeki en büyük engellerdendir. Katılımcıların yerel halkla aynı dini inançlara sahip olması, onların Türkiye’de kalma eğilimlerini büyük ölçüde güçlendirmektedir. Görüşmelerden elde edilen bir diğer sonuç, hukuki statünün, katılımcıların karar verme durumlarını etkileyen önemli bir faktör olduğudur. Cinsiyet ve medeni durum katılımcıların kalma veya yeniden göç etmelerinde önemli faktörlerdir. Suriye’ye göre kendilerini daha fazla olumsuz sosyal ve ekonomik koşullarda bulan kimi görüşmeciler ise Suriye’ye geri dönme eğilimde olduklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeliler, Mülteciler, Geri Dönüş, Gaziantep, İzmir.

¹ Makale 2020 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde tamamlanan doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr., Milli Eğitim Bakanlığı-Öğretmen

“OUR PAST IS VANISHED”: THE FACTORS AFFECTING DECISION PROCESS OF SYRIANS ABOUT STAY OR RE-MİGRATION

ABSTRACT

This research aims to find out factors that play important roles in decision making process of Syrians to stay, migration to another country or return to their homeland. The research is drawn from a fieldwork conducted on 30 semi-depth interviews in Gaziantep and 27 in İzmir. It also makes use of findings gathered from 3 focus group, one in Gaziantep and two in İzmir, carried out during the fieldwork. The research was carried out with a qualitative method and descriptive analysis method used in the research. Findings of this research reveals that the reasons why some Syrians prefer not to go back to their homeland are lack of security and stability in Syria. Findings also show that religious factors and length of durations to stay in Turkey incline most Syrians prefer to live in Turkey. Legal status of Syrians also play an important role in their own decision making process. Gender, marital status and economic conditions were found important factors for Syrian migrants to stay or re-immigration. Some Syrians who found themselves in more negative social and economic conditions compared to their countries stated that they tend to return.

Keywords: Syrians, Refugees, Return Migration, Gaziantep, İzmir.

1. GİRİŞ

Suriye’de 2011’den itibaren giderek artan istikrarsızlık en fazla komşu ülkeler üzerinde etki bırakmıştır. Türkiye, bu noktada göç akınlarının baş uğrağı haline gelmiştir. Varlıkları başlangıçta geçici olduğu düşünülen Suriyeliler, ülkelerindeki şartların kötüleşmesiyle beraber Türkiye’de yaşamlarını sürdürmüş ve geçen zaman sürecinde Türkiye nüfusunun yüzde 4’ünü aşmışlardır.³ Ekonomik ve sosyal boyutlarıyla toplumun tüm kesimlerini etkileyen Suriyelilerin Türkiye’de kalıcı olup olmadıkları veya ülkelerine dönüp dönmeyecekleri yalnızca siyasi düzeyde değil, toplumsal düzeyde de sorgulanan bir mesele haline gelmiştir.

Türkiye’de geçici koruma statüsünde olan Suriyelilerin büyük çoğunluğunun kalıcı olduğu düşüncesi hem akademik çevreler hem de devletin yetkili kurumları tarafından ifade edilmektedir (Sağiroğlu, 2017). Öte yandan iç savaşın başlamasından günümüze kadarki dönemde sayıları az da olsa ülkelere dönenlerin olmasının, kamuoyunda Suriyelilerin geri dönüşlerine yönelik bir beklenti oluşturduğu da bir gerçektir.

Afrika, Ortadoğu ve kimi Asya ülkelerinden gelen mültecilerin çoğunluğu için Türkiye; göç açısından bir hedef ülke olarak değil, coğrafi olarak Batı ülkelere geçişte bir koridor olarak görülmektedir (İçduygu, 2017). Türkiye’nin yasal veya yasa dışı insan göçü açısından bir geçiş ülkesi olarak kullanılması çok sayıda mültecinin Türkiye’ye gelmesine neden olmuştur.⁴ Buna karşın, özellikle son yıllarda Türkiye’den Batı ülkelere geçişin giderek zorlaşması ister istemez çok sayıda mültecinin Türkiye’yi kalıcı bir ülke olarak tercih etmesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla öncelikle Batı ülkelere geçmek isteyen ancak buda başarılı olamayıp Türkiye’de ikamet etmek zorunda kalan mültecilerin üçlü bir yol ayrımında kendilerini

³ <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim tarihi: 05.02.2020).

⁴ İtme-Çekme Kuramı’na göre, hem yaşanan yerin hem de gidilecek yerin kendine özgü olumlu ve olumsuz özellikleri, yani itme ve çekme faktörleri olabilmektedir (Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019). Yıkıcı iç savaş ortamı, baskıcı yönetimler, güvenlik açığı, ekonomik faaliyetlerin durması, altyapının çökmesi itici faktörlerdir. Hedef ülkedeki güvenlik ortamı, ekonomik ve sosyal refah durumu, istihdam ve eğitim olanakları çekici faktörlerdir.

bulduklarını söylemek mümkündür. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Batı ülkelerine gitme ihtimalini sonuna kadar zorlamak, Türkiye’de kalmak ve burada bir yaşam kurmak, ya da kendi ülkelerine geri dönmektir. Bu üçlü yol ayrımında bulunan Suriyelilerin karar verme süreçlerine etki eden faktörleri ortaya koymak bu araştırmanın temelini oluşturmaktadır.

Hem Türkiye’de hem de uluslararası akademik çevrelerde mültecilerin hareketlilikleriyle ilgili yapılan birçok çalışma (Koyuncu, 2014; Tümtaş, 2018; Seefar, 2018) kalma veya yeniden göç etmenin pek çok sebebe dayandığını bu yüzden çok yönlü ve karmaşık bir süreç olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Mültecilerin sığındıkları bölgelerden ülkelerine dönmelerini etkileyen hususların başında güvenlik endişesi gelmektedir. Diğer bir deyişle, mültecilerin, ülkelerine döndüklerinde güvenli bir ortamla karşılaşp karşılaşmayacakları onlar için en önemli konuların başında gelir (Öner, 2016 s. 274; Venables, 2020). Potansiyel geri dönüş bölgelerindeki siyasi, etnik ve diğer önemli grupların dengesi ve buna bağlı mevcut güvenlik koşulları mültecilerin üzerinde en çok durduğu noktadır. Güvenlik dışında bir dizi faktörün mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin kalma veya gitme kararlarını etkilediği kabul edilmektedir. Bu faktörler (Kibreab, 2002, s. 72; Stepputat, 2004, s. 5) şu şekilde sıralanmaktadır: 1- Altyapının mevcudiyeti, istihdam ve ticaret olanakları ve sosyal ağların durumu dâhil olmak üzere istikrarlı geçim kaynakları ve bunları geliştirme olanakları. 2- Eğitim, sağlık ve yardım hizmetlerine erişim. 3- Hareket özgürlüğü, arazi ve mülklerin durumu.

Ev sahibi ülkede kalış süresi, geri dönüş niyetlerini etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir (Cassarino, 2004, s. 57; Güven, 1994, s. 12; Makine, 2012, s. 377). Diğer bir deyişle, ev sahibi ülkede uzun süre yaşamak sürekli kalmanın bir sebebi olarak gösterilmektedir. Hedef ülkede göçmenlik süresi arttıkça geri dönme niyeti azalmaktadır (Belgiojos, 2016, s. 16-17; Bonifazi ve Paparusso, 2018, s. 11-12). Göç etme kararını vermede göçmenlerin yalnızca kendi geleceklerini değil, çocuklarının da geleceğini düşündüklerini ve bu hususun üçüncü bir ülkeye göç etme veya geri dönme kararında büyük oranda

belirleyici olduğu belirtilmektedir (Bilecen, 2018, s. 141). Çocukların özellikle okula kaydolduktan sonra yoğun olarak ev sahibi ülke yaşamına maruz kalmalarının anne-babalar üzerinde ciddi etkileri olduğu bildirilmiştir. Ayrıca, ebeveynler çocuklarını ev sahibi ülkede eğitmek isteyebilmekte ve bu da yurt dışında kalma eğilimini olumlu yönde etkileyebilmektedir (Dustmann, vd., 1996, s. 232).

Sahip olunan geçim standartları ve istihdam koşulları göç kararlarını etkileyen önemli bir diğer faktördür. Buldukları yerin ekonomik kaynaklarından yararlanma, iş piyasasına dâhil olma ve beklentilere uygun gelir elde etme mültecilerin kalma veya yeniden göç etme kararlarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Hane halkı gelirinden memnun olan, istikrarlı istihdam fırsatı yakalayan kişilerin hedef ülkede kalma olasılığı yüksektir. Geçim sıkıntısı yaşayan, sosyal yardımlardan yeterince yararlanamayan kişilerin yeniden göç etme durumları söz konusu olabilmektedir (Constant, 2020; Shamsuddin ve Katsaiti, 2019).

Mültecilerin ev sahibi ülkede yaşadıkları belirgin ayrımcılık nedeniyle yeniden göç kararı alabildikleri bildirilmiştir (Aksel ve İçduygu, 2019, s. 45; Müller Funk ve Fransen, 2020). Geri dönüşü düşünen göçmenler, bu kararları verirken rasyonel unsurların yanı sıra değerler, gelenekler ve duyguları da hesaba katarlar. Ev sahibi toplumla yakınlaşma konusunda sorun yaşayan ve dışlanmaya maruz kaldığını söyleyen kişiler geri dönüşü düşünebilmektedir (Razum, vd., 2005, s. 733; Houte, 2016, s. 16).

Mülteciler için hukuki statünün önemini ortaya koyan çalışmalar, (Kuch, 2016, s. 483-484; Bonifazi ve Paparusso, 2018, s. 11-12) vatandaşlığın kalma veya yeniden göç etme eğilimlerini önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır. Göç edilen ülke vatandaşlığını kazanmak geri dönüş niyetini azaltan ve yeni vatan düşüncesini pekiştiren faktörlerdir (Anniste ve Tammaru, 2014, s. 398-400). Bunların yanı sıra cinsiyet ve yaşın da karar alma süreçlerini etkilediği bildirilmektedir. Bekâr ve erkek olanların evli ve kadın olanlara göre daha fazla hareketlilik eğiliminde olduğu ifade edilmektedir (Dünya Bankası, 2019, s. 21). Bunlarla beraber vatan özlemi, (Gmelch, 1983, s. 50) mültecilerin ülkelerinde geçirdikleri döneme ilişkin olumlu hatıraları, (Pirvu ve Axinte, 2012, s. 196) ev sahibi toplumla ortak dini ve kültürel bağlar (Erdoğan,

2015, s. 112; Kaya, 2017, s. 61; Cankurtaran ve Albayrak, 2019, s. 95) kalma, dönme veya üçüncü bir ülkeye gidip gitmemeyi önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Ev sahibi ülkedeki siyasi iklimin mültecilerin hareketliliğini etkileyen bir diğer faktör olduğu dile getirilmektedir. Alan yazındaki bu tartışmaların ışığında hem geleceklerini Türkiye’de gören hem de yeniden göç eğiliminde olan Suriyelilerin karar alma süreçlerini derinlemesine analiz etmenin konunun sosyolojik boyutunun ortaya konulması açısından önem arz ettiği düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma nitel bir yöntemle yapılmıştır. Göç konusu çok boyutlu ve karmaşıktır. Bu durum göçmenlerin/mültecilerin bakış açılarını, anlatımlarını ve kişisel deneyimlerini, motivasyonlarını, kaygılarını ve beklentilerini dikkate almayı zorunlu hale getirmektedir (Berg ve Lune, 2019; Kümbetoğlu, 2016, s. 59). Dolayısıyla bu araştırma nitel yöntemle Suriyeli katılımcıların, içinde buldukları bağlamı nasıl algıladıklarını, Türkiye’de kalma, Suriye’ye dönme ya da başka bir ülkeye gitme ile ilgili kararlarında hangi dinamikleri esas aldıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu araştırmaya konu olan saha çalışması, 2018 yılının Temmuz–Kasım ayları arasında Gaziantep ve İzmir il merkezlerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma için Gaziantep ve İzmir kentlerinin seçilmesinde birkaç etken söz konusu olmuştur. Gaziantep ve İzmir Suriyelilerin en yoğun yaşadığı ilk 10 kent arasında yer almaktadır. Gaziantep ve İzmir, Suriyelilerin özellikle enformel sektör aracılığıyla ekonomik yaşama dahil olmaya çalıştıkları kentlerdir. Bu iki kent, Suriyelilerin sosyal ağları aktif bir biçimde kullanarak tanıdık ve akrabaları aracılığıyla yüksek oranda tercih ettikleri yerlerdir. Bunun yanı sıra Gaziantep’in Suriye’ye yakın olması, İzmir’in de Avrupa’ya giden rota üzerinde yer alması dolayısıyla Suriyelilerin göç tercihlerini etkileyebilecek konumda olmaları saha çalışması için bu iki yerleşim yerinin seçilme nedenleri olarak değerlendirilmiştir. Bu iki kentte 16’sı kadın, 41’i erkek olmak üzere toplam 57 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, Gaziantep’te 10’u kadın, 20’si erkek olmak üzere toplam 30 kişiyle, İzmir’de ise 6’sı kadın, 21’i erkek olmak üzere toplam 27 kişiyle yapılmıştır.

Görüşmelerde veri çeşitliliğini arttırmak ve yaşa dayalı farklı bakış açılarını tespit etmek amacıyla katılımcıların farklı yaş gruplarında olmasına özen gösterilmiştir.

Görüşme yapılan kişilerin ortalama yaşı 35,4 olup ortalama hane halkı sayısı 6,4’tür. Görüşme yapılanlardan 7’si ilkokul, 17’si ortaokul, 17’si lise, 15’i de üniversite düzeyinde eğitim almış kişilerdir. Bir katılımcı da okula hiç gitmediğini beyan etmiştir. İzmir ve Gaziantep’te görüşülenlerden 35’i evli, 19’u bekâr, 3’ü de duldur. Görüşmeler ağırlıklı Halep merkez ve kırsal bölgelerinden olmak üzere Şam, İdlib, Haseke, Deyrizor, Humus, Dera kentlerinden gelen kişilerle yapılmıştır.

Ayrıca Gaziantep’te iki, İzmir’de bir olmak üzere üç odak grup görüşmesi yapılmıştır. Odak grup görüşmesinin biri sadece Suriyeli kadınlardan oluşan bir katılımcı grubuyla, bir görüşme üniversite öğrencisi ve öğrenci adayı genç katılımcılarla, diğer bir görüşme de sadece erkek katılımcılarla yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler 30-90 dakika arasında, odak grup görüşmeleri ise 60-90 dakika arasında bir zaman diliminde yapılmıştır.

Saha çalışması sırasında Suriyelilerin yoğun bir şekilde yerel halkla iç içe yaşadığı mahalleler, sahip oldukları işletmeler, uğradıkları kafeler, çalıştıkları tekstil/ayakkabı fabrikaları, sokak aralarında depodan bozma atölyeler, tatil günlerinde vakit geçirdikleri parklar, piknik alanları ziyaret edilmiş ve bir kısmının da evlerine gidilerek görüşmeler evlerde yapılmıştır.

Gaziantep’teki saha çalışması nispeten yoksul Suriyelilerin yaşadığı Akdere, Cumhuriyet, Sarıgüllük, Akyol, Savcılı Mahalleleri, İran Pazarı’nın yer aldığı İnönü Caddesi, tekstil atölyelerinin yoğun olarak bulunduğu Ünalı, orta düzey ve biraz altında bir gelire sahip olanların yerleşmiş olduğu Karataş, Güneykent, Üniversite Bölgesi, Gazi Muhtar Paşa ile yüksek gelirli kişilerin ikamet ettiği İbrahimli bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Böylelikle farklı gelir ve sosyal yaşam düzeylerine sahip katılımcıların araştırmaya dâhil edilmesi sağlanmıştır. Aynı durumun İzmir’de de olmasına özen gösterilmiştir. Bu

noktada İzmir’de Karabağlar, Buca’nın Gediz, Yıldız, Bornova’nın Pınarbaşı, Doğanlar, Konak’ın Agora, Basmane, Tepecik ve Eşrefpaşa gibi yerleşim yerlerinde katılımcıların evlerine misafir olup görüşmelerin bir bölümü buralarda yapılmıştır. Ayrıca Suriyeli küçük işletme sahipleriyle Basmane’de, Suriyelilerin önemli bir kesiminin istihdam edildiği ayakkabı sektörünün yer aldığı Işıkkent’te görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Saha araştırması sürecinde katılımcılara ulaşmak amacıyla kartopu örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Kartopu örnekleme, bir araştırma evreninde konuyla ilgili kişilerin tespit edilmesinde kullanılacak uygun bir örnekleme türüdür. Konuyla ilgili özellikleri taşıyan birkaç kişiye ulaşılması ve bu kişilerin ilgili benzer diğer kişilere yönlendirmesiyle katılımcı zinciri oluşur (Berg ve Lune, 2019; Gönç Şavran, 2012, s. 156). Saha çalışması öncelikle Gaziantep’te yapılmıştır. Suriyeli bir tanıdık kişinin referansıyla Gaziantep’te Cumhuriyet Mahallesi’nde oturan bir aile ile görüşme yapılmış, ailenin yönlendirmesiyle bakkal dükkânı işleten bir görüşmeciye ve onun referansıyla da diğer görüşmecilere ulaşılmıştır. İzmir’deki katılımcılara ise Gaziantep’te oturup da İzmir’de akrabası bulunan katılımcıların verdiği kişiler aracılığıyla ulaşılmış ve bu durum çalışmanın daha hızlı yürütülmesi bakımından önemli olmuştur.

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yapılandırılmış veya yarı yapılandırılmış soru formuna dayanan görüşme teknikleri sosyal bilim araştırmalarda önemli bir veri toplama aracıdır. Görüşme tekniği, kişilerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikâyetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgilerin toplanıp, derlenmesinde ve sistemli hale getirilmesinde kullanılan en yaygın veri toplama tekniklerinden birisidir. Görüşmede amaç görüşülen kişilerin anlam dünyalarını, yorumlamalarını ortaya çıkarmak, detaylı ve karmaşık, dolayısıyla zengin bilgilere ulaşmaktır (Kuş, 2007, s. 125-126; Yıldırım ve Şimşek, 2003, s. 92).

Saha çalışması boyunca Arap Dili ve Edebiyatı bölümü mezunu Suriyeli bir kadın tercüman bulundurulmuş, bu durum görüşmeler sırasında iletişim, diyalog ve güven açısından katılımcılara psikolojik

açından rahat bir ortam sağlamış ve doğru kişilere ulaşma noktasında birçok engelin aşılmasında da yardımcı olmuştur.

Ses kayıt cihazı ve tercüman bulundurulması araştırmanın güvenilirliğine katkı sağlayan unsurlar olarak görülmüştür. Araştırma boyunca katılımcılar ile yapılan görüşmeler tercüman eşliğinde, ses kayıt cihazı kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Kayıt cihazı, veri kaybını önlemek ve bilgilerin güvenilirliğini sağlamak için tercih edilmiştir (Karaman, 2017; Karaman ve Durmaz, 2018). Araştırma sırasında tercüman desteği, Türkçe yeterliliği olmayan katılımcıların aktaracakları bilgilerin güvenilirliği ve görüşmeler esnasında bilgi kaybı olmaması bakımından önemli olmuştur. Çalışmada betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Görüşme sorularından ve mevcut teorik tartışmalardan yola çıkılarak “Kalma ve Yeniden Göç Etme” tema olarak belirlenmiştir. Bu tema altında kategoriler belirlenmiş ve bulgular bu kategoriler altında analiz edilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

2011 yılında başlayan ve günümüze kadar devam eden Suriye’deki çatışma ortamının kısa bir zaman içinde çözülmesi pek mümkün görünmemektedir. Bugün Türkiye, bir iç savaş sonrasında farklı bir coğrafyadan gelmiş milyonlarca kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Başlangıçta misafir oldukları düşünülen Suriyelilerin büyük bir çoğunluğunun, savaşın uzaması ve farklı boyutlar kazanması nedeniyle kalıcı oldukları kabul edilmektedir (Erdoğan, 2018). Bunun yanı sıra sınırlı sayıda da olsa ülkelerine dönmek veya üçüncü bir ülkeye gitmek isteyen Suriyeliler de vardır. Bu karar alma süreçlerine etki eden faktörlerin neler olduğunu ortaya koymak araştırmamız açısından oldukça önemlidir. Bu amaçla araştırmadan elde edilen bulgular aktarılırken hem Türkiye’de hem de dünyada göç hareketliliği ile ilgili çalışmalara zaman zaman yer verilmiştir.

Bu araştırmada katılımcıların ülkelerine dönüşlerini zorlaştıran faktörlerin neler olduğunun belirlenmesi, Suriyelilerin Türkiye’de kalmalarını anlamak açısından önemlidir. Bu nedenle güvenlik problemlerinin ve ülkelerindeki istikrarsızlığın, geri dönüşleri ne ölçüde engellediği çalışmamızda üzerinde önemle durulan

başlıklardan olmuştur. Dışlanma deneyimlerinin, kültürel unsurların ve vatandaşlık beklentilerinin Türkiye’de kalmaya, Suriye’ye dönmeye veya üçüncü bir ülkeye gitmeye etki edip etmediği tartışılmıştır. Katılımcıların cinsiyet ve medeni durumunun göç kararlarına ne ölçüde yön verdiği üzerinde durulmuştur. Türkiye’de kalma sürelerinin ve çocukların durumunun kalma veya gitmeyi ne şekilde etkilediği tartışılan konulardan olmuştur. Bunun yanı sıra katılımcıların vatan özlemi, uyum durumları ve ekonomik koşulları ekseninde kalma veya yeniden göç etme eğilimleri incelenmiştir. Türkiye’nin Suriye’nin kuzeyinde güvenli bir kontrol bölgesi kurma girişimleri ile özellikle seçim dönemlerinde siyasi iklimin ve tartışmaların onların kalma veya yeniden göç etme eğilimlerini ne ölçüde etkilediği elde edilen veriler ışığında analiz edilmiştir.

3.1. Güvenlik Durumunun Kalma veya Geri Dönmeye Etkisi

Uluslararası göçü yaratan temel dinamiğin insani güvensizlik olduğunu belirten Sirkeci’ye (2012, s. 356) göre, göç hareketleri temelde insani güvensizlikten uzaklaşma olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsani güvensizlik temel bir itme unsuru şeklinde kendini gösterir. Zira savaşın yaşandığı toplumlar genellikle yüksek düzeyde toplumsal fiziksel ve psikolojik güvensizlikle karakterize edilir (Crisp, 2010, s. 18). Ülkelerinde öngörülebilir ve sürdürülebilir fiziksel güvenlik eksikliği, Suriyelilerin gelecekle ilgili planlarını etkileyen birincil faktördür. Suriyelilerin geri dönüş niyetleriyle ilgili yapılan bir çalışmada (Birleşmiş Milletler, 2019) Suriye’ye dönmek istemeyenlerin en önemli gerekçeleri ayırım gözetmeyen şiddetin yaygınlığı veya muhtemel misilleme risklerinin varlığı olmuştur. Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerde güvenlikle ilgili endişelerin diğer tüm faktörlerin önüne geçtiği görülmüştür.

Araştırma sırasında görüşme yapılanların büyük çoğunluğunun Esad yönetimi kaldığı sürece geri dönmeme konusunda kararlı oldukları görülmüştür. Çünkü onlara göre, ekonomik ve sosyal hayatın düzelmesi, Suriye’ye dönmek için yeterli değildir. Bu şartlar sağlansa da geri dönenler, Esad yönetiminin baskısı nedeniyle güvende olmayacaklardır. Suriye dışına çıkmış insanlar firari olarak kabul edildiğinden

kendilerine yönelik herhangi bir suçlama, şiddet görmelerine ve tutuklanmalarına sebep olabilecektir. Esad’ın inandırıcılığını yitirdiğini belirten katılımcılar, Esad yönetimi varken Suriye’ye dönen hiç kimsenin güvende olamayacağını, Esad yönetimine güvenip Suriye’ye dönmenin bir hata olacağını belirtmişlerdir. Dolayısıyla Esad yönetimi varken barışın sağlanamayacağı fikri katılımcıların tamamına yakınının görüşünü yansıtmaktadır. Görüşme yapılan Suriyelilerin bir kısmı, Esad’ın başlangıçta gideceğini bu yüzden dönme umudunu içinde taşıdıklarını fakat gelişmelere baktıklarında savaşın kolay kolay bitmeyeceğini anladıklarını bu yüzden dönmelerinin imkânsız hale geldiğini vurgulamışlardır. Katılımcıların bazıları bu konuda şunları aktarmışlardır:

“Önemli olan Esad’ın gidip gitmeyeceğidir. Esad kalırsa kesinlikle dönmeyeceğim. Size gerçek rakamlar vereyim. Esad, milyonlarca insanın ölümüne sebep oldu; milyonlarcası evsiz kaldı. Bu kadar tahribattan sonra yeniden Esad’ın gölgesine sığınamam. Piramidin tepesinde bulunuyor. O gitmeden hiçbir şey değişmeyecek.” (Hasan, 36 yaş, İzmir).

“Rejim olduğu sürece Suriye’ye dönmem. Gerekirse 24 saat burada kesintisiz çalışırım ama Suriye’ye bu şartlarda dönmem.” (Nihat, 18 yaş, Gaziantep).

Yukarıdaki son katılımcının ifadesindeki kararlılık, katılımcıların zor çalışma şartlarına rağmen dönmeyi düşünmediklerini, dolayısıyla ekonomik sıkıntıların güvenlik ihtiyacının gerisinde kaldığını göstermektedir.

Daha önce ifade edildiği gibi Suriye’de yönetim güçlerince yapılan keyfi tutuklamalar, verilen mahkûmiyetler; uygulanan baskı ve şiddet yüzünden geri dönüş konusunda olumsuz düşüncelere sahip olanlar söz konusudur. Bir katılımcı, bu konuda şunları dile getirmiştir:

“Tanıdıklardan bilgi alıyoruz. Suriye, günden güne kötüye gidiyor. Çatışmalar var. Tutuklanmalar devam ediyor. Rejim güçleriyle biz defa bakışmanız bile tutuklanmamıza sebep olabilir. Serbest

birakılmanıza kadar sizi eritirler. Tutuklananlar arasında orada tanıdığım çok kişi var. Onların içerde olduğunu tahmin ediyorum. Bu bilgileri duydukça dönmek istemiyorum.” (İsmet, 45 yaş, İzmir).

Suriye’deki siyasi, ekonomik ve toplumsal şartların hiçbir şekilde düzelmeyeceğine inananlar da vardır. Bir katılımcı, memleketine dönmesinin sadece Esad’ın gitmesiyle gerçekleşmeyeceğini çünkü Suriye’deki durumun farklı boyutlara ulaştığını ve konunun Esad’ın şahsıyla ilgili noktayı aştığını dile getirmiştir. Katılımcı, devlet izin verdiği sürece Türkiye’de kalacaklarını belirtmiştir. Katılımcı düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Suriye’ye artık dönmek istemiyorum çünkü benim problemim Beşar’ın şahsıyla değil. Yüz binlerce Beşar var artık. El birliğiyle Suriye’yi yıktılar. Çok sinsi şeyler oluyor. Haberimiz olmuyor.” (İshak, 35 yaş, Gaziantep).

Suriye’deki zorunlu askerlik uygulamaları yüzünden Türkiye’de kalan ve ülkelerine dönmek istemeyen katılımcılar mevcuttur. Zira Suriye Askeri Ceza Kanunu’na göre, savaş zamanında askerlik görevinden kaçmak, hapis cezası gerektiren bir suçtur (Araman ve Shaza, 2019, s. 52). Katılımcıların anlattığına göre, zorunlu askerlik uygulaması daha önce askerliğini yapan kişiler için de geçerlidir. Askere alınan bir kişi yıllarca silah altında tutulabilmektedir. Bir katılımcı bununla ilgili şunları belirtmiştir:

“Suriyeliler arasında son dönemlerde popüler olan bir söz vardır: ‘Askere gidenin hayatı kayıptır.’ Şu anda yaşım 27’dir. Askere gidersem 37’de bile dönüp dönmeyeceğim belli değil.” (Halit, 28 yaş, Gaziantep).

Menşee ülkedeki siyasi, etnik ve diğer önemli grupların dengesi ve bunların yarattığı güvenlik koşulları mültecilerin en çok üzerinde durduğu hususlardan biridir. Yerel düşmanlıklar ve siyasi hareketlere ait olma geri dönüş kararlarını etkileyebilir (Stepputat, 2004, s. 5). İç savaş boyunca meydana gelen etnik, mezhepsel, ideolojik nitelikli ayrışmalar görüşmeciler tarafından üzerinde durulan diğer bir nokta olmuştur.

İzmir’de odak grup görüşmesi yapılan katılımcılar, iç savaş öncesinde birbirleriyle husumetli olan kişilerin silahlı örgütlere katılarak bu örgütlerdeki silah gücünü hasımlarına karşı kullandıklarını anlatmışlardır. Bu yüzden birçok yerde aileler arasında ciddi gerilimler yaşandığını, birçok kişinin bu yüzden dönemeyeceğini iddia etmişlerdir. Savaş sona erse bile artık eski komşuluk ilişkilerinin, toplumsal bağların oluşmayacağını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra savaştan önce farklı etnik kesimlerin aynı köyde yaşadıklarını, birbirleriyle bir problemleri olmadığını, fakat iç savaşla beraber aralarında gerilimler meydana geldiğini, tüm bunların iç barışı bozan faktörler olduğunu aktarmışlardır. Bir katılımcının bu yöndeki görüşü şu şekildedir:

“Suriyeliler dönerlerse bu sefer birbirleriyle savaşıacaklar. Herkes ‘Sen benim oğlumu vurdun, sen benim malımı çaldın.’ diye karşındakini suçlayacak.” (Zekeriya, 35 yaş, İzmir).

Dünyadaki geri dönüş deneyimlerine bakıldığında mültecilerin, ülkelerinde kalıcı bir siyasi çözüm ve toplumsal bir barış ortamı sağlanmadan dönmelerine veya geri gönderilmelerine yönelik bir girişim, muhtemel yeni bir şiddet ortamında yeniden göç etmeleriyle sonuçlanabilecektir (Jabeen ve Awan, 2016, s. 53). Bir katılımcı, 2012’de Suriye’den Türkiye’ye geçişlerin nispeten kolay olduğu bir dönemde Türkiye’ye geldiğini fakat tek başına yaşadığı zorlu yaşam deneyimleri sonrasında Suriye’ye ailesinin yanına döndüğünü, 2012’den sonra şiddetin dozunun artmasıyla ailesiyle beraber tekrar Türkiye’ye göç etmek zorunda kaldığını şu şekilde anlatmıştır:

“2012’de Türkiye’ye geldiğimde daha önce buraya gelmiş olan akrabalarımın evine gittim. Benim için önceden iş bulmuşlardı. Hemen işe girdim. Tek başıma çok zorluk çektim. Bu yüzden Suriye’ye ailemin yanına döndüm. 2013’ün başında Halep’te hayat normale dönmeye başladı. Esnaf yavaş yavaş kepenklerini tekrar açmaya başladı. Biz de dükkânımızı açtık. Babamın yanında tekrar çalışmaya başladım. Kısa bir süre sonra varil bombaları yağmaya başladı. İnsanlar panik yapmaya başladı. Annemde psikolojik sorunlar baş gösterdi. Babam beni ve annemi Türkiye’ye

gönderdi. Akabinde babam ve diğer kardeşlerim geldiler. Öncesinde deneyim kazandığım için bana kolay geldi. Direkt olarak Antep’e geldik.” (İdris, 21 yaş, Gaziantep).

3.2.“Bizim Mazi Zeval Oldu”: Suriye’deki İstikrarsızlığın Kalma veya Dönme Eğilimine Etkisi

Ülkelerindeki siyasi istikrarsızlık nedeniyle komşu ülkelere göç eden ve sonrasında ülkelerine geri dönenlerin nihai kararları birtakım faktörler tarafından belirlenebilmektedir. Geri dönenlerden elde edilen verilere göre kararda en önemli etkenler, altyapının durumu, iş olanakları, eğitime erişim, sağlık imkânları, ekilebilir arazi, geri dönen arkadaşlara katılma isteği, komşular ve akrabalar olmuştur. Kilit bilgi kaynaklarının çoğu, iltica ülkesine yakınlığın bir başka önemli faktör olduğunu belirtmiştir (Kibreab, 2002, s. 72).

Suriye’deki belirli şehirlerin birçok bölgesinde hemen hemen tüm binaların, hastanelerin ve okulların hasar gördüğü, bunun Esad yönetiminin stratejisinin temel bir özelliği olduğu dile getirilmektedir. Buradaki amacın yaşam alanlarının tamamen tahrip edilmesiyle, Suriyelilerde “Geriye hiçbir şey kalmadı.” fikrinin oluşmasını sağlamak olduğu iddia edilmektedir. Hükümet yanlısı milislerin sadece evlerdeki kişisel eşyaları değil, bakır malzemeler, borular, elektrik telleri, ampuller gibi temel yapı malzemelerini de yağmaladığı ve bunu evleri oturulamaz hale getirmek amaçlı yaptıkları bildirilmektedir (The Syria Institute, 2017).

Halep’te, Şam’ın banliyölerinde ve Lübnan sınırına yakın yerlerde kuşatma altında yaşayan sivillere ilişkin yayımlanan bir raporda⁵ Suriyelilerin yaşamlarını sürdürmek için gerekli temel ihtiyaçlardan yoksun oldukları ve yetersiz beslenme nedeniyle ölen çocukların olduğu açıklanmıştır. Raporda, Esad yönetiminin bu bölgelere yapılan yiyecek, bebek maması veya tıbbi teçhizat gibi malzemeleri askeri ablukalarla kestiği belirtilmiştir. Ayrıca Esad yönetiminin kuşatılmış bölgelere hızlı yardım sağlanmasına yönelik Birleşmiş

⁵<https://www.thenational.ae/opinion/comment/the-murky-links-between-syrian-war-crimes-and-international-aid-1.882376>
(Erişim tarihi: 7 Temmuz 2019).

Milletler Güvenlik Konseyi kararlarını göz ardı ettiği vurgulanmıştır. Yardım malzemelerinin yasaklanması veya bu malzemelere el konulmasının, Suriye hükümeti tarafından yönetime muhalif kesimlere karşı bir koz olarak kullandığı bildirilmiştir. Saha çalışması sırasında İzmir’de görüşme yapılan bir katılımcı, Doğu Guta’nın Duma bölgesinde yaşayan akrabalarından Suriye’deki duruma ilişkin bilgiler aktarırken yukarıdaki ifadelere benzer açıklamalar yapmıştır:

“Suriye’de akrabalarımız var, onlardan bilgi alıyoruz. Suriye’deki durum iyisiyle de kötüsüyle de şu anda geçici, oturmamış. Şu anda Duma denilen bölgede insanlar kuşatma altında, ölümü göze almış durumdadır. Büyük bir açık hava hapishanenin içinde yaşıyorlar. Bu bölge ile Rusya ilgileniyor. Rusya, buradan çıkmak isteyenlere izin veriyor. Bir kısmı önceden çıkmış olmakla beraber, çoğunluk orada duruyor. Şimdi Suriye’de savaşın bittiğini ateşkesin olduğunu söylüyorlar. Fakat giderseniz tutuklanma, işkence görme veya kaçırılma riski yüksek. İş, elektrik, su, yemek yok” (Nurullah, 48 yaş, İzmir).

Başlangıçta savaşın kısa süreceği ve Esad yönetiminin değişeceği ümidiyle bekleyen Suriyeliler, birçok devletin Suriye’deki gelişmelere etki etmesi ve ülkelerinden gelen olumsuz haberlerle, istikrarsızlığın uzun süreceğini kabul etmiş ve dönüş için umutlarını yitirmeye başlamışlardır. Savaşın uzaması, birçok kentin yıkılmasına, altyapının çökmesine, ekonomik ve sosyal hayatın durma noktasına gelmesine neden olmuştur. Katılımcılar bu noktada şunları ifade etmişlerdir:

“Haberleri takip ediyoruz. Evimiz yıkıldığı için bizi gönderseler bile geri dönmeyeceğiz. Dönme isteğimiz var ama nereye gideceğiz? Barınacak bir yerimiz yok. Kiralık ev de yok, dışarıda kalırız.” (İbrahim, 30 yaş, İzmir).

“Ramazan Bayramı’nda memlekete gittim. Evlerimizin kapılarını, pencerelerini, her şeyi almışlar. İçerde bir çivi yok şimdi. Evi görünce üzüntüden bayılacaktım. Toprak bir evim vardı ayrıca. Onu da yıkmışlar, içinde ne varsa almışlar.” (Cemal, 76 yaş, Gaziantep).

Mülteciler, kendi ülkelerindeki savaşın seyri hakkında bilgi edinmeye çalışırlar ve bu durumu, içinde buldukları koşullarla karşılaştırırlar. Sosyal Ağlar Teorisi’ne göre, hedef ülkeden menşe ülkeye dönüşlerde kişilerarası bağlantılar ve bu bağlantılardan edinilen bilgiler, potansiyel geri dönüş eğilimlerine olumlu veya olumsuz bir şekilde etki edebilmektedir. Bilginin miktarı ve kalitesi, geri dönüş kararlarında önemli rol oynar. Mültecileri kabul eden ülkedeki şartlar onların savaştan önceki yaşam kalitesinden daha iyi ise geri dönüş isteği azalabilir (Arango, 2000; Öner, 2016, s. 276). Saha çalışması sırasında Suriye’de akrabası veya tanıdığı yoluyla savaşın seyri hakkında bilgi alan katılımcıların aktardıkları; ülkelerinde tutuklanma ve öldürülme tehlikesinin devam ettiğini, şikâyet etme mekanizmalarının hala istenilen seviyede olmadığını, yoksulluğun yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konudaki katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Facebook ve Whatsapp aracılığıyla haberleri takip ediyoruz. Ailem şu anda Halep’te. Onlardan da bilgi alıyoruz. Ama annem ve babamın oturduğu yer rejimin kontrolünde. Onlar bize ‘Buraya sakın gelmeyin burada şartlar çok kötü. Şükredin ki orada bir tavan-çatı altında yaşıyorsunuz’ diyorlar. Onlar da Türkiye’de olmayı çok istiyorlar. Burada ne kadar yoksunluk içinde yaşasak da durumumuz onlardan daha iyi.” (Şükran, 28 yaş, İzmir).

“Daha dün abimle konuştuk. Sabahleyin bunlar köyde ya, herkesin davarı var. Davarı çıkartıp yayılar diyi. Ordan iki üç kişi bir arabaylan geliyi, bakiyeler böyle, geziyeler diyi. Hangi koyun, kuzu güzel kaldırıyeler, arabaya atıyeler, yallah gidıyeler diyi. Kimse gendilerine seslenemiyi. Mesela sen biraz zenginsin, çocuğunla tehdit edıyeler, ‘Ya bu kadar para verirsın ya da çocuğunı veya seni öldürürüm.’ diyiler. Benim abimin su motoru vardı. Sabah gitmiş bakmış, su motoru yok. Kime ne diyecek. Akşam oldu mu çok korkıyeler, çıkmiyeler.” (Recep, 39 yaş, İzmir).

Göç sürecinin dinamik ve değişen yönü göz önünde bulundurularak araştırmanın çalışma grubunu oluşturan bazı kişilerle iletişim devam ettirilmiştir. Sözelimi 2018’de saha çalışması sırasında görüşülen bir

katılımcı ile 2019 yılında da irtibat sağlanmıştır. Savaştan önce avukatlık yaptığını söyleyen katılımcı, Suriye’ye, güvenli bölgeye hukuk bürosu açmak amacıyla gittiğini, orada birçok insanın savaş sırasında ölmesi nedeniyle hukuki işlemlere ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Gayrimenkul alışverişi, ipotek ve havale işlerinin çok fazla olduğunu ifade eden katılımcı, buna karşın oradaki toplumun yeniden şekillendiğini, kurallar ve işleyişin istenilen seviyeye gelmediğini, bu nedenle hukuk bürosu açmak için erken olduğuna karar verip Türkiye’ye geri döndüğünü anlatmıştır.

Saha çalışmasında karşılaştığımız birçok Suriyeli, eski hayatlarına ilişkin fiziksel ve sosyal izlerin silindiğini, doğup büyüdüğü yerlerin yok olduğunu, sosyal ve demografik yapının değiştiğini, eski sosyal çevrelerindeki tanıdık, dost ve akrabaların çeşitli ülkelere gittiklerini ifade etmişlerdir. Bir katılımcı, geçmişlerine ait her şeyin yok olduğunu anlatırken çarpıcı ifadeler kullanmıştır:

“Tanıdık kimse kalmadı. Nereye gideceğiz. Tanıdıkları görmeye mi gideceksiniz, hiç kimse yok. Eve mi bakacaksınız, ev diye bir şey kalmadı. Eski fiziksel ve sosyal çevre hiç kalmadı. Hatta adetler ve insanların karakterleri bile değişmiş, dönersek sadece üzüntülü manzaralar göreceğiz. Bizim mazi zeval oldu. Eski Suriye bir anı oldu artık. Biz yaralandık yaramızı sardık tekrar açmak istemiyoruz.” (Nurullah, 48 yaş, İzmir).

Katılımcılar, iç savaş nedeniyle ülkelerindeki altyapının zarar gördüğünü, barınma, sağlık, istihdam ve eğitim imkânlarının ortadan kalktığını, bu yüzden Suriye’ye geri dönmelerinin zor olduğunu anlatmışlardır. Geri dönüş için gerekli şartların Esad yönetimi tarafından kasıtlı bir şekilde engellendiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar, sahip oldukları sosyal ağlardan aldıkları bilgileri değerlendirdiklerini ve geri döndüklerinde yoksulluk içinde ve zor şartlar altında yaşamak zorunda kalacaklarını ifade etmişlerdir. Savaş öncesinde sahip oldukları her şeyin zarar gördüğünü, eski sosyal-kültürel dokunun ve kendilerini ülkelere bağlayan tüm bağlantıların yok olduğunu ifade eden katılımcılar, bu durumun geri dönüş ihtimallerini zayıflattığını dile getirmişlerdir.

3.3. Kültürel Unsurların Göç Tercihlerine Etkisi

Suriyeliler üzerine yapılan çalışmalarda (Erdoğan, 2015, s. 112; Yıldız ve Uzgören, 2016; Kaya, 2017, s. 61) Suriyelilerin kültürel ve dinsel öğeleri ön plana çıkardıkları, bu öğeler aracılığıyla yerel topluma karşı bir yakınlaşma içerisine girdikleri ve bu ortak paydalar üzerinden ortak yaşam beklentisine sahip oldukları belirtilmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların önemli bir kısmı, Türkiye ile Avrupa’daki kültürel yaşamı karşılaştırmışlardır. Onlar için inanç konusu hem kendi yaşamlarına anlam katmak hem de ev sahibi toplumla ortak bir değer dünyasına sahip olmak açısından önemlidir. Katılımcılar, Türkiye ile inanç konusundaki benzerlikleri öne çıkararak Avrupa’yı tercih etmediklerini anlatmışlardır. İnanç konusundaki benzerliklere vurgu yapan katılımcılar, fırsat bulmalarına rağmen hiçbir şekilde Avrupa’ya gitmeyi düşünmediklerini dile getirmişlerdir. Onlar için Türkiye bir İslam ülkesi olduğu için çocukların İslami davranış örüntüleriyle büyümeleri son derece önemlidir. Katılımcılar, Türkiye’de ezan sesi duymalarından ve çevrelerinde Müslüman görmelerinden mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Dini değerlerin sonraki kuşaklara aktarılmasının önemine vurgu yapan katılımcılar için Avrupa’ya gitmek, değerlerden uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Avrupa’daki aile yapısı ve kadın-erkek ilişkileriyle ilgili yasaların farklı olduğuna da değinen katılımcılar, bu gerekçeyle hiçbir şekilde Avrupa’ya gitmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Diğer bir deyişle, Suriyeliler, kültürel açıdan yaşam biçimlerine uymadığı gerekçesiyle Avrupa’ya gitmek istememekte, kendilerinin ve çocuklarının geleceği için Türkiye’yi tercih etmektedir. Bu durum göç tercihlerinin klasik ekonomi kuramının ücret farklılıkları teziyle açıklanamayacağını göstergesi olarak ortaya konulabilir. Katılımcılar, Türkiye ile Avrupa arasındaki kültürel farkların göç eğilimlerine etkisine ilişkin şunları anlatmışlardır:

“Avrupa’da akrabamız var ve oradaki yaşamın güzelliğinden bahsediyor. Ben de kendisine domuz eti yiyip yemediklerini, orada cami ve ezan sesi olup olmadığını, Müslümanların ne şekilde yaşadıklarını soruyorum. Bana tatmin edici bir cevap veremiyor. O yüzden Avrupa macerasına girmek istemiyorum.” (Selve, 51 yaş, Gaziantep).

“Avrupa bana kapılarını açsa da artık gitmek istemem. İzmir’e bakıyorum, kadın-erkek ilişkilerinde Müslüman bir ülkede bu kadar özgürlük varsa acaba Avrupa’da nasıldır diye düşünüyorum. İki tane kızım var. Avrupa’ya gidersem, bütün örf adetlerini unutup onlara benzeyecekler. Burada olsalar az da olsa onlar üzerinde kontrol kurabileceğimi düşünüyorum.” (Hasan, 36 yaş, İzmir).

3.4. Dışlanma Olgusunun Suriyelilerin Kalma veya Yeniden Göç Eğilimine Etkisi

Mültecilerin geri dönüş isteklerinin çoğu zaman kendi ülkelerindeki koşullar tarafından kısıtlandığı düşünülse de araştırmalar ev sahibi ülkedeki deneyimlerin ve koşulların da bu konuda önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Mültecilerin geri dönüş istekleriyle ilgili yapılan çalışmalar, ev sahibi toplumla özdeşleşme veya ayrımcılık algılarının üçüncü bir ülkeye gitme veya geri dönme isteklerini etkileyebileceğini ortaya koymaktadır (Pierre, vd., 2015, s. 1850; Yılmaz Şener, 2018, s. 9-10; Shamsuddin ve Katsaiti, 2019). Dışlanma sebebiyle ortaya çıkan geri dönüş kararlarının Suriyelilerin göçünde de karşımıza çıktığı görülmektedir. Komşu ülkelere kendi ülkelerine dönüş yapan Suriyeliler hakkında yapılan bir çalışma, (Mhaissen ve Hodges, 2019, s. 19-20) sığınma ülkelerinde ekonomik ve sosyal alanlarda maruz kaldıkları ayrımcılığın, geri dönenlerin gerekçeleri arasında önemli yer edindiğini ortaya koymuştur.

Katılımcıların deneyimledikleri dışlanma örneklerinin onların Türkiye’de kalma, ülkelerine dönme veya başka bir ülkeye gitme eğilimlerini etkileyebildiği, görüşmelerden elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Söz gelimi kendi vasıflılık düzeylerine uygun iş ortamının dışında kalan kişilerin kalma eğilimlerinin düşük olduğu söylenebilir. Bunun dışında gündelik yaşamlarında dışlanma ile karşılaşanların kalma konusunda isteksiz oldukları gözlemlenmiştir. Katılımcıların bazıları, hastanede sıra alırken veya muayene olmak için beklerken ve en çok da kadın doğum servisinde yerel halkın kendilerine dışlayıcı gözle baktıklarını dile getirmiştir. Katılımcılar bu konuda şunları dile getirmişlerdir:

“Burada ne evimiz ne de işimiz var. Bu açıdan Suriye’ye dönmem benim için daha hayırlı olur. Gidersem kendi işimde çalışacağım. Kendi ofisim olacak ve işimde saygınlığım olacak. Burada mühendis gözüyle bakmıyorlar. Çocuk muamelesi bile görmüyorum.” (Faysal, 27 yaş, İzmir).

“Hastaneye gittiğimde sıraya giriyorum. Geçici koruma kimliğimi saklıyorum. Kimse görmesin diyor. Tam memurun oraya vardığımda kimliğimi çıkarıyorum. Çünkü öncesinde çıkardığımda sıradaki insanlar ‘Suriyeliler benden önce sıra alıyor.’ diye söyleniyorlar. Ben burada yıllarca kalsam bile sürekli mülteci olmanın verdiği ezikliği yaşayacağımı biliyorum. Suriyelilere öteki gözüyle bakılıyor. Mesela doğum sırasında ebeler ve doktorlar tarafından kötü sözler söylendi. ‘Siz Suriyeliler sadece çocuk yapmayı biliyorsunuz, burada ne işiniz var, niye bu kadar çok çocuk yapıyorsunuz? Savaştan kaçtınız buraya gelip çocuk yapıyorsunuz.’ dediler. Ben ebeye ‘Bu benim ilk çocuğumdur.’ dedim. Yan tarafında doğum yapan başka bir Suriyeli vardı. Türkçe bilmiyordu. Ona da aşırı derecede hakaret ettiler. Kadın bana dönüp ‘Ne söylüyorlar?’ diye sordu. Bunun üzerine ebe, ‘Bu hakaretlerimizin hepsini ona tercüme et.’ dedi. Ben de insanım. Bir farkımız yoktur. Türkiye kapısını açtı, bunun gereğini yapmalıdır. 24 saat ben seni barındırıyorum deyip minnet etmek doğru değil. Bu yüzden Türkiye’ye geldiğim için çok pişmanım.” (Fatima, 29 yaş, İzmir).

Ev sahibi ülkedeki ötekileştirici deneyimler, göçmenlerin ev sahibi ülkeye karşı ciddi bir aidiyet problemi yaşamalarına ve yerel topluma yabancılaşmalarına sebep olabilmektedir. Bu durum gelecek hakkında ciddi kaygıların oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Kunuroğlu vd., 2018, s. 441; Birleşmiş Milletler, 2016). Görüşmeler sırasında bir katılımcı, barınma gibi mekânsal dışlanma deneyimlerini yeniden göç etmek eğiliminin bir gerekçesi olarak ifade etmiştir. Bununla beraber, katılımcılar ile yerel halk arasında zaman zaman yaşanan şiddet olayları da katılımcıların göç sürecinde karar vermelerine etki edebilmektedir. Katılımcılar, düşüncelerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Burada ‘Suriyelilere ev yok.’ denilmesi bile Avrupa’ya gitmek için yeterli bir sebeptir. Başka sebep aramaya gerek yok.” (Hıdır, 32 yaş, İzmir).

“Yerel halkın dışlama ve baskıları dayanılmayacak noktaya varırsa o zaman başka yerlere gideriz. Geçen hafta yerel halk ile Suriyeliler arasında bir problem oldu. Bütün Suriyeliler bundan olumsuz etkilendi. Birçok araca zarar verildi. Benim gözlerimin önünde bir aracın camını kırdılar. İçinde küçük çocuklar vardı. Küçük bir çocuğun üzerine cam parçaları düştü. Çocuk kan içinde kaldı. Bu tarz manzaraları gördüğüm için burada kalmak istemiyorum, korkuyorum, dönmek istiyorum.” (İhsan, 40 yaş, Gaziantep).

Katılımcılar dil engeli yüzünden toplu taşıma araçlarında, kamu kurumlarında hak ve hizmetlere ulaşma noktasında dışlayıcı durumlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılara göre, toplumsal mesafenin en büyük sebeplerinden birisi dil engelidir. Dil engeli yerel halk ile Suriyelilerin bir araya gelmesinde engelleyici bir faktördür. Dil yetersizliği yüzünden Suriyeliler kendilerini ifade edememektedirler. Dolayısıyla kendilerini her şeyden ve herkesten uzak tutmaya çalışmaktadırlar. Dışlanma deneyimlerinin yeniden göç etme eğilimine etkisine yönelik katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Türkçe bilmediğim için dışlanmayla karşılaştığım oldu. Bir gün Türk Telekom’a işim düştü. Tercümanla beraber gittik. Sıra aldık, bekledik. Sıramız geldiğinde memura bir soru sordum. Soruya cevap veremeyeceğini söyledi. Bir telefon numarası verdi ‘Bunu ara buradan bilgi al.’ dedi. Ben de ‘İsteseydim evde arayabilirdim ama buraya gelmek istedim, problemimi çözersen iyi olur.’ dedim. Ben, yanımdaki tercümanla konuşurken, memur, benim numarayı aramayı bilmediğimi sandı. ‘Şimdi siz numarayı aramayı da bilmezsiniz.’ dedi. O esnada orada bulunan bir Gaziantep’li ‘Bu Suriyeliler hiçbir şey bilmiyor, hiçbir şeyden anlamıyor.’ dedi. Memur da beni azarladı, adeta çocuk muamelesi gördüm. Memur, en sonda ‘O numarayı al ve git buradan.’ dedi. Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin durumu 20. yüzyıl başında Amerika’da yaşayan zencilerin durumuna

benziyor. Ben kendimi bekleme odasında doktor bekleyen bir hastaya benzetiyorum. Bu durumda Avrupa fikri aklıma geliyor ama bu konudaki duygu ve düşüncelerimi bastırıyorum. Şartlar beni Avrupa’ya itiyor. Ben durduruyorum.” (İsmail, 48 yaş, Gaziantep).

Geri dönüş alan yazınına bakıldığında neoklasik ekonomik kuramı ile yeni göç ekonomisi kuramlarının geri dönüş göçünün sadece finansal ve ekonomik belirleyicileri üzerinde yoğunlaşarak sosyal, politik, kurumsal ve psikolojik faktörlerin etkisini göz ardı ettikleri ifade edilmiştir. Sonuç olarak, ekonomik bağlamda göçü başarı/başarısızlık olarak ele alan yaklaşımın geri dönüş göçü gibi çok katmanlı ve çok yönlü bir olguyu açıklamak için yetersiz kaldığı değerlendirilmiştir. Ekonomik faktörlerin yanı sıra ev sahibi ülkedeki olumsuz söylem, göçmen gruplara uygulanan yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık, göçmenlerin aidiyet hissini ve geri dönüş kararını etkileyebilir (Kunuroğlu vd., 2016, s. 6-9; Tezcan, 2019, s. 192).

3.5. “Her Suriyeli Bir Vatan Arıyor”: Hukuki Statünün Kalma veya Geri Dönmeye Etkisi

Mülteci topluluklarının sığınma ülkelerindeki statüsü Chowdhory’e (2012) göre, bu kesimin geleceğinin şekillenmesinde önemli etkiye sahip olup ev sahibi ülke ile mülteciler arasında çok önemli bir bağlantı noktasını oluşturmaktadır. Göç eden kesimin güvenli oturma statüsü elde ettiği ve tüm sivil haklardan yararlandığı ülkelerde, uzun dönemli bir perspektif sahibi olabilmeleri daha muhtemeldir (Castles ve Miller, 2008, s. 329). Resmi statü eksikliği, mültecilerin geri dönüş olasılığını belirlemede başat faktörler arasındadır. Mültecilerin “geçici” statüsü, sığınma ülkelerindeki durumlarını belirsizleştiren ve geleceğe ilişkin beklentilerini şekillendiren önemli bir noktadır. Mültecilerin ülkelerine geri gönderilme riski, yeniden göç alma kararlarını etkileyebilmektedir.

Katılımcılar, vatandaşlığı mülk satın alabilmek, iş kurabilmek, sahip oldukları mesleği resmi olarak icra edebilmek, fiziki ve psikolojik güven kazanmak, gelecekleri ile ilgili belirsizlikleri ve yaşamlarında önlerine çıkan bürokratik engelleri kaldırmak için istemektedirler. Katılımcılar için vatandaşlık, kayıt dışı

çalışmaktan kurtulmak, iş yerinde emeklerinin karşılığını alabilmek için gerekli bir yasal statüdür. Özgür bir şekilde seyahat edebilmek ve oy kullanabilmek, vatandaşlık isteğinin diğer nedenleri arasındadır. Bir katılımcı, vatandaşlığı “Karanlıkta yön bulmaya çalışan biri için bir ışık kaynağı” olarak değerlendirmiştir. Katılımcılar için, kırılğan konumlarından kurtulup toplumda güçlü olmanın yolu vatandaşlıktan geçmektedir. Bir katılımcı bu konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

“Bugün salatalık almak için pazara gittim. Biz hıyar diyoruz onlar salatalık diyor. Sebzeleri seçip poşete koyarken bir Türk kadın yanıma geldi, durdu, Suriyeli olduğumu anladı. Satıcıya yönelip emin olmak için ‘Bu Suriyeli mi?’ diye sordu. ‘Evet’ cevabı alınca ‘Şerefsiz Suriyeliler.’ dedi. Cevap vermek istedim ama pazarcı Arapça biliyordu, bana yöneldi, ‘Boş ver, sen cevap verirsen, buradaki bütün Türkler etrafında toplanıp sana zarar verebilirler, en iyisi sus, konuşma.’ dedi. Vatandaşlık aldıktan sonra Türkler artık ‘Siz Suriyelisiniz.’ demeyecekler, çıkarıp kimliğimi göstereceğim, o zaman hiçbir şey yapamazlar. Pazarda karşılaştığım bu durum sonrasında vatandaşlık hakkına sahip olmayı ve kimlik kartımı o kişiye göstermeyi çok istedim.” (İbrahim, 30 yaş, İzmir).

Bir kısım katılımcı, Avrupa’daki ekonomik, sosyal yaşam şartları ve mültecilere tanınan haklar nedeniyle Avrupa ülkelerine gitmeye sıcak baktıklarını anlatmışlardır. Aynı katılımcılar, vatandaşlık aldıklarında bu kararlarından vazgeçip Türkiye’de kalacaklarını ifade etmişlerdir. Öyle ki, tüm çocukları daha önceden Avrupa’ya gitmiş olan ve onlara kaçak yollarla katılmak amacıyla İzmir’e geldiğini söyleyen yaşlı bir çift, vatandaşlık almaları halinde kesin olarak Türkiye’de yaşamayı tercih edeceklerini beyan etmişlerdir. Suriyeli katılımcılar, vatandaşlık konusunda şunları aktarmışlardır:

“Türkiye, Avrupa’daki mültecilerin sahip olduğu hakları bize tanırsa o zaman kalırım. Avrupa’ya gitme şansım olursa hemen giderim.” (Süleyman, 19 yaş, Gaziantep).

“Vatandaşlık yoksa hiçbir şeye hakkın yok algısı var. Kaçak pozisyondayım. Herkes kimliğe bakıyor. Aklımın köşesinde Suriye’ye dönmek var ama vatandaşlık alırsam ben burada kalırım. Vatandaşlık aldığında buradaki insanlar seni dışlayamaz. ‘Sen nerden geldin, niye geldin?’ diyemez. Şimdi ben bir adamla kavga ettiğim zaman korkarım. Niye? Çünkü kavga ettiğinde senin için ‘Bu Suriyeli’ diyecekler. Sen sonuçta yabancısın. Ama kimliğin olduğu zaman yalnız kalmazsın.” (Mustafa, 25 yaş, İzmir).

Görüşme notlarından anlaşılabilirliği gibi belirli şartlar nedeniyle ülkelerine dönüş umudunu içinde barındıran katılımcılar, vatandaşlık statüsü almaları durumunda kararlarını değiştirip Türkiye’de kalacaklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu noktada vatan özlemi vatandaşlık isteğinin gerisinde kalabilmektedir.

Mültecilerin gittikleri yerlerde hukuki bir güvenceye kavuşmaları ve bu güvence çerçevesinde sınır dışı edilmeyeceklerini bilmeleri ve her türlü haklara erişimlerinin sağlanması ev sahibi topluma aktif bir şekilde katkı yapmalarının ayrılmaz bir parçasıdır (Şimşek, 2019, s. 25). Katılımcılar için hukuki statülerinin belirsiz olması ve buna bağlı olarak geleceğe ilişkin kaygılar son dönemde yaşadıkları en büyük problemler arasında yer almaktadır. Sınır dışı edilme korkusu yaşayan katılımcılar, vatandaşlığı bunun önüne geçecek hukuki bir mekanizma olarak görmektedirler. Katılımcıların vatandaşlık konusundaki görüşleri şu şekildedir:

“Vatandaşlık aldığımızda bu konuda daha bir özgüvenle hareket edeceğiz. Burada vatandaş olmadığımız için bugün buradayız, yarın başka bir yerde olabiliriz veya Suriye’ye gönderilebiliriz. Eğer vatandaşlık alamazsam veya bir kanun çıkarılıp geri gönderilirse o zaman Suriye’ye dönerim.” (Halim, 24 yaş, Gaziantep).

Vatandaşlık statüsünün İzmir’deki bazı katılımcılar için Avrupa’ya gitme, Gaziantep’teki bazı katılımcılar için de Suriye’ye geri dönme olasılığına alternatif bir karar alma sürecine yol açtığı söylenebilir.

Katılımcıların bir kısmı, ülkelerinden getirdikleri ekonomik sermayeyle, girişimlerini ve yatırımlarını Türkiye’de yapmışlardır. Türkiye’de işlerini kurma ve büyütme fırsatlarını yakalayan, birçok sektörde mesleklerini yapmaya çalışan, işletme açan, atölye kuran, kısmen de olsa ihracat yapan ve ciddi bir ticaret ağına kavuşan katılımcıların bu ekonomik eklemlenme deneyimlerinin etkisiyle Türkiye’de kalma eğilimi gösterdikleri görülmüştür.

İş adamı katılımcılar, Suriyeli kimlikleriyle iş hayatında engellerle karşılaştıklarını fakat bir Türk ile ortaklık yaptıklarında bu engellerin ortadan kalktığını belirtmişlerdir. Suriyeli iş adamları, vatandaşlığı hem Türkiye’de kalmak hem de mesleklerini daha verimli icra edebilmek için talep etmektedirler. Birçok Suriyeli iş adamı için Türkiye, ticaret ve uluslararası yatırım potansiyeli açısından cazip bir ülkedir. Görüşmeler sırasında Suriyeli iş adamı, Türkiye’de işi büyütme ve işte yükselme olanağı olduğunu ifade etmiştir. Suriye’de bunların mümkün olmadığını, Suriye’de sadece belirli ülkelerle ticarete izin verildiğini, ciddi bir kontrol olduğunu bildirmişlerdir. Vatandaşlık statüsü elde etmeleri sonucu kalıcı olarak kalma kararı alan iş adamları da mevcuttur. Ticaret erbabı olan katılımcılar, vatandaşlık hakkında şu değerlendirmeleri yapmışlardır:

“Vatandaşlık alırsam burada kalırım. Çin, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suriye ile ticaret yapacağım. Ama kalıcı olarak Türkiye’de kalacağım.” (Halim, 24 yaş, Gaziantep).

“Burada kalıcı olma kararını almamda, kazandığım vatandaşlığın büyük etkisi oldu.” (Samet, 39 yaş, Gaziantep).

Vatandaşlık, kimlik-aidiyet sorununu gideren ve bu yolla ev sahibi toplumda kalma eğilimini besleyen önemli bir faktördür. Bazı mülteciler için toplumda güçlü olmanın ve bir kimliğe sahip olmanın yolu vatandaşlıktan geçmektedir (Kuch, 2016, s. 483). Katılımcılar, hukuki statüleri nedeniyle kırılgan bir durumda olduklarını ve kendilerini bir yabancı gibi hissettiklerini ifade etmişlerdir. Kendi tabirleriyle “diken üstünde bir yaşam”ı aşmak istemektedirler. Bunun ancak vatandaşlıkla mümkün olabileceğini zira

bir müddet sonra çıkarılacak bir kanunla geri gönderilme durumlarının olduğuna dikkat çekmektedirler.

Katılımcılar, bu konuda şunları ifade etmişlerdir:

“Vatandaşlık alırsam çok şey fark edecek. Her şeyden önce Türk olacağım. Burada kalacağım. Belki iş bulamayacağım ama en azından benim bir vatanım olacak. Şu anda kendimi evsizler gibi hissediyorum. Bana göre, şu anda her Suriyeli bir vatan arıyor. Bütün Arap ülkeleri Suriyelilere ihanet etti. Vatandaşlık alırsam en azından bir yere ait olduğumu hissedeceğim. Kendimi daha güvende hissedeceğim.” (Mahmut, 27 yaş, Gaziantep).

Saha çalışması sırasında bir kısım katılımcının vatandaşlık konusuna değinirken kendi ülke vatandaşlıklarına ve etnik kimliklerine karşı tepkisel bir duruş sergiledikleri gözlemlenmiştir. Yalçın, (2004, s. 89) Mason’dan hareketle yeni bir sosyal ortama giren bir göçmen için etnik kimliği bir engel teşkil ediyorsa o kişinin etnik kimliğini yeniden tanımlama konusunda esnek davranabileceğini belirtir. Ona göre, yeni ortamdaki olanaklardan yararlanmak amacıyla kişi gerekirse eski kimliğini değiştirmeye kadar giden bir taktik geliştirebilir. Suriyeli katılımcıların kendi ülke vatandaşlıklarına ve etnik kimliklerine karşı tepkisel davranmalarının ardında iç savaş sırasında Arap ülkelerinin gösterdikleri tavırların da etkili olduğu, görüşmelerden anlaşılmaktadır. Bu konudaki katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Vatandaşlığı keşke alsaydık. Suriyeli kimliği, üzerimizde büyük bir yük artık. Suriye vatandaşlığı artık mekruh bizim için. Suriye vatandaşlığını artık istemiyoruz.” (Nurullah, 48 yaş, İzmir).

“Bütün Arap ülkeleri Suriyelilere ihanet etti. Arap olduğum için kendimle gurur duymuyorum.” (Mahmut, 27 yaş, Gaziantep).

3.6. Cinsiyet, Medeni Durum ve Diğer Kişisel Faktörlerin Suriyelilerin Göç Eğilimlerine Etkisi

Bireyin aile içerisindeki statüsü, göç hareketliliğini etkileyebilmekte eşin, çocukların veya yakın akrabaların aktiviteleri ve tercihleri bu hareketliliği azaltıcı veya arttırıcı rol oynayabilmektedir. Bu

noktada, yeniden göç kararı alanlar, daha çok bekâr olup diğer aile üyeleriyle bağımlılıkları nispeten az düzeyde olan kişilerdir. Evli çiftlerin, çocuklu veya çocuksuz ailelerin kalma durumlarının bekâr kişilere nazaran daha göre daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Fihel ve Górný, 2013, s. 70-72).

Yapılan görüşmeler sırasında hem Gaziantep hem de İzmir’deki bekâr katılımcıların yeniden göç etme eğilimlerinin evli olanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Evli ve çocuk sahibi katılımcıların Türkiye’de kalma eğilimleri yüksektir. Kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha fazla kalma isteğinde oldukları söylenebilir. Bunların yanı sıra aile bağlarının güçlü olması, aile reisinin savaş sırasında ölmesi veya kaybolması sonucu diğer üyelerin çalışıp ailelerine ekonomik açıdan katkı yapmak zorunda kalmaları onların karar verme süreçlerini etkilemektedir. Katılımcılar, bu konuda şunları dile getirmişlerdir:

“Avrupa’ya gitmek istemiyorum. Burada evli çocuklarım var. Onları bırakıp gitmek istemiyorum. Kızlarımdan bir tanesi Gaziantep’te oturuyor. Diğeri Adana’da.” (Semra, 31 yaş, Gaziantep).

“Burada beni tutan herhangi bir şey yok. Eğer buradan evlenmiş olsaydım, akrabalar, yakınlar olsaydı, burada kalırdım.” (Halit, 28 yaş, Gaziantep).

“İş ve para kazanmak için burada kaldım. Çok param olsaydı, aileme iyi koşullar sağlayıp hemen Avrupa’ya giderdim. Ama ben gidersem ailem ortada kalır. Babam şu anda Suriye’de kayıptır. Ailede bir tek ben çalışıyorum.” (Ali, 23 yaş, İzmir).

İç savaş sırasında yaşanan olayların travmatik anısı, geri dönüşü olumsuz yönde etkileyen faktörlerden bir tanesidir (Dünya Bankası, 2017). Katılımcıların iç savaş sırasında maruz kaldıkları şiddet, bedensel ve ruhsal sağlıkları üzerinde birtakım etkiler bırakmıştır. Bazıları için aradan geçen uzun zamana rağmen travmanın etkileri devam etmektedir. İzmir’de, ev ziyaretleri sırasında bir kadın katılımcı, yaşadığı travmaya ilişkin çarpıcı ifadeler kullanmıştır. Katılımcı, çocuğunun Esad yönetimi tarafından askere alındığını, altı yıl zorunlu askerlik hizmetine tabi tutulduğunu, altıncı yıldan sonra kendisinden haber alamadıklarını anlatmıştır. Esad yönetimi tarafından ön cepheye sürülmüş veya öldürülmüş olmasının

muhtemel olduğunu belirtmiştir. İzmir’de bulunduğu süre içerisinde hastaneye her gittiğinde morga uğradığını ve morgda uzun süre ağladığını, çocuğu oradaymış gibi hissettiğini anlatmıştır. İç savaş sırasında yaralanan, sakat kalan, yakın çevresinden insanları kaybetmiş veya ağır travma yaşamış bireylerin geri dönmeme konusunda kararlı bir duruş sergiledikleri görülmüştür. Bir katılımcı bu konuda şu çarpıcı ifadeleri kullanmıştır:

“Bana ‘Suriye’de Kâbe inşa edilmiş’ hatta ‘Baban mezardan kalktı seni görmek istiyor.’ deseler ben yine de dönmem. Suriye’de vücuduma mermi isabet etti. Vücuduma mermi girdiği zaman, neye uğradığımı şaşırđım. Hem aldığım yara yüzünden hem de yanımdaki ölmüş adamın korkunç görüntüsünden bağıryordum. O yara yüzünden çektiğim acıyı ancak Allah bilir. Acıya dayanmak için parmaklarımı ısıryordum, bu yüzden parmaklarım sürekli kanıyordu. Ben yaralı olarak buraya geldim. Devlet beni burada ameliyat etti. Ücret almadı. Bu ameliyatı Suriye’de yaptırıyaydım, hastane benden yüksek miktarlarda para alacaktı. Türkiye’ye geldikten sonra narenciye bahçelerinde ağırlık kaldırdım. Bu yüzden bende fitık oluştu. Öksürdüğümde karnım şişiyordu. Bu nedenle beni tedavi ettiler. Minnettarım. Hem ameliyattan hem de ilaçlarından ücret almadılar.”
(İlyas, 37 yaş, İzmir).

3.7. Vatan Özlemi, Uyum ve Ekonomik Şartların Kalma veya Yeniden Göç Etme Eğilimine Etkisi

Mülteciler için vatanını ve ülkesindeki yaşam biçimini özleme, kendi geçmişindeki insanlarla, ailesinin ve arkadaşlarının yanında yaşamak isteme geri dönüş için önemli belirleyicilerindendir (Gmelch, 1983, s. 50; Chowdhory, 2012; Mikulin, 2018, s. 146-147). Göçmenlerin gençliklerini geçirdikleri yerin nostaljik hatırası ve genellikle olumlu hatıralar ile ilişkilendirilen memleket geçmişleri geri dönüş niyetlerini pekişmektedir (Paparusso and Ambrosetti, 2017, s. 149; Pirvu ve Axinte, 2012, s. 196). Vatan özleminin yanı sıra, uyum sorunu, ülkelerindeki mülklerine kavuşma isteği ve ev sahibi ülkede geçim sıkıntısı dönüş sebepleri arasında gösterilmektedir.

Özellikle yaşamının önemli bir bölümünü Suriye’de geçirmiş ve bu açıdan ülkelerine karşı duygusal bağları güçlü olan katılımcıların savaş bittikten sonra dönme isteğinde oldukları görülmüştür. Vatan özleminin geri dönüş eğilimlerine ne şekilde etki ettiği bir katılımcı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Esad giderse, vatandaşlık alsam bile ben şahsen gitmek istiyorum. Ben orada büyüdüm, yaşlandım. Bu yüzden vatanımı özlüyorum, bir şekilde gitmek isterim.” (Ebubekir, 55 yaş, Gaziantep).

Bireysel ve sosyal imkânlar, dil yeterliliği, içinde bulunulan sosyal çevre ve sosyal bağlantıların da kalma veya dönme konusunda etkili olduğu bildirilmiştir (Bilecen, 2018, s. 138-139; Cassarino, 2008, s. 57; Naveeda, 2017, s. 41). Ev sahibi ülkenin dilini öğrenmiş ve yaşadığı çevrede toplum tarafından kabul edilmiş kişilerin kalma eğilimleri daha yüksektir. Yaşadığı yerleşim yerinde/mahallede sosyal çevre edinme konusunda zorluklarla karşılaşan, dil engeli yüzünden kendini ifade edemeyen ve bu yüzden kendini yalıtılmış hissedenler ile yaşamının büyük bölümünü Suriye’de geçirmiş kişiler Suriye’ye dönme eğilimi gösterebilmektedir. Katılımcılar, bu konuda şu ifadeleri kullanmışlardır:

“Burada bir binanın temelini atar gibi yeni bir hayat temeli atmaya çalışıyorum. Çocuklar okula gidiyorlar. Okulda Türkçeyi öğrendiler. Okullarını seviyorlar. Gayet başarılılar. Mahallede işyerim var. Sosyal çevrem oluştu. Bu yüzden Suriye’ye geri dönmek istemiyorum.” (Ahmet, 47 yaş, Gaziantep).

“Türkçe bilmediğim için hastaneye gittiğimde sorunlarımı çözemiyorum. Engelli iki çocuğum var. Kimse halimizi sormuyor. Devlet engelli çocuğuma hiç bakmadı. Ben hastayım. Halimden anlayan kimse çıkmadı. Böyle olduğumu bilseydim Türkiye’ye gelmezdim. Avrupa’daki gibi hizmet ve bakım yok. Pişman oldum. Keşke dönebilseydim. İdlib’e de razıyım. Ama dönecek kadar param yok. Keşke dönebilseydim. Hayatım Suriye’de çok iyiydi. Burada çok kötü, o yüzden dönmek istiyorum. Her gün bu durumu düşünüyorum. Bugünden tezi yok dönmek istiyorum. Savaş biterse

ve şartlar düzelerse ülkeme hemen dönerim. Esad’ın iktidarda kalıp kalmamasına bakmayacağım.”
(Ekrem, 50 yaş, İzmir).

Zorla yerinden edilenlerin geri dönme nedenleri arasında, geride kalan mülkiyetlere kavuşma inancı da yer almaktadır (Hall, 2018; Timep, 2019). Sahip oldukları mal varlıklarına tekrar kavuşmak için dönme ümidinde olan katılımcılar, memleketlerinde şartlar düzeldiğinde hemen döneceklerini ifade etmişlerdir. Malvarlıklarına kavuşma ümidi taşıyan katılımcılar, daha çok Suriye’ye yakın olan Gaziantep’te ikamet edenlerdir. Bir katılımcı, bu konuda şunları ifade etmiştir:

“Şartlar oluşursa ben giderim. Oğlanlar gitmez olabilir ama ben gitmeyi düşünürüm. Niye? Çünkü orda arazim var. Yoksa ben burada rahatım. Aha camii, aha ev. Hiç işim de yok. Ceryan var, su var. Bunlar orada boyuna kesik.” (Cemal, 76 yaş, Gaziantep).

İşgücü piyasasına katılım imkanlarının, geri dönüş niyetlerini önemli ölçüde etkilediği bildirilmiştir. İstihdam faaliyetlerine dâhil olma, geri dönüş niyetleri geliştirme olasılığını azaltır. Hane halkı gelirinden memnuniyet, geri dönüş niyetini önemli ölçüde azaltıcı bir etkiye sahiptir (Tezcan, 2019, s. 6; Botterill, 2011). Buna karşılık, göçmenlerin işgücü piyasası dışında kaldıkça, menşe ülkelerine geri dönme veya başka bir ülkeye göç etme olasılıklarının daha yüksek olduğu açıklanmaktadır (Kuschminder, 2018, s. 580). Bu deneyimlere benzer şekilde, ekonomik yaşama dâhil olmuş, uygun çalışma şartlarına kavuşmuş, belirli bir gelir elde eden ve bu açıdan bir istikrar yakalayan katılımcıların kalma yönünde eğilim gösterdiği belirlenmiştir. Katılımcılar, bu konuda şunları ifade etmişlerdir:

“Şu ana kadar Türkiye’de kalmayı etkileyen en büyük sebeplerden biri Suriye’deki savaştır. Bir diğeri de burada işlerim yürüyor. Ekonomik olarak ciddi bir sıkıntı yaşamıyorum. Bakkal dükkânı işletiyorum. Nizip’te çiftliğim var, oradan getirdiğim ürünleri burada satıyoruz. Bir tane ortağım var. Ben ve iki çocuğum dükkânı işletiyoruz. Bütün kiralari, masraflari çıkardığımızda geriye bize ayda 3000 TL kalıyor.” (Hamit, 55 yaş, Gaziantep).

Gündelik hayatın zor koşulları ve ev sahibi topluma yük olma düşüncesi birçok katılımcının geleceğe yönelik umudunu yitirmesine neden olmaktadır. Bir iş bulma veya iş kurma konusunda ciddi engellerle karşılaşmaları kendilerini, yeniden göç kararı almaya zorlayabilmektedir. Bu nedenle katılımcıların bir kısmı için Suriye’ye dönmek veya üçüncü bir ülkeye gitmek, bu şartlarda yaşamlarını sürdürmekten daha iyi bir seçenek olarak durmaktadır. Diğer bir deyişle ev sahibi ülkelerde yaşanan ekonomik zorluklar, savaş koşullarına rağmen birçok kişiyi geri dönmeye veya başka bir ülkeye gitmeye itebilmektedir. Bu noktada katılımcıların sahip olduğu en büyük problemlerden öne çıkanlar; yüksek kiralar, emeklerinin karşılığını alamama ve hayat pahalılığıdır. Bu problemler nedeniyle dönme veya başka bir ülkeye gitme eğilimine girenler olmuştur. Katılımcılar, zor yaşam şartlarının yeniden göç eğilimine etkisine ilişkin şunları belirtmişlerdir:

“Suriye’de evimin olması benim için çok önemliydi. Çok büyük bir maddi destek sağlıyordu. Burada kira belimizi büküyor. Kira olmasaydı param bana yeterdi. Dört kişiyiz, tek başıma çalışıyorum. Hiçbir yerden yardım almıyorum. Geldiğimiz zaman, her şey daha ucuzdu, hayat daha kolaydı. Ama son dönemlerde ciddi pahalılık söz konusu oldu. Bundan kötü etkilendik. İlk başlarda 270 lirayla, şimdi 350 TL verdiğimden daha fazla eşya alabiliyordum. Paranın değeri azaldı. Durum bizim için böyle devam ederse bu şartlarda Türkiye’de kalamayız. Mesela ben Kızılay kart alsaydım, Buradan hiçbir yere gitmek istemezdim. Türkiye güvenli bir yer ama geçim sıkıntısı başka yerlere gitme isteği yaratıyor. Sadece benim için değil, çocuklarım için de bir gelecek görmüyorum.” (Semir, 37 yaş, Gaziantep).

“Daha önce Avrupa’ya gitmeyi düşünmüyordum. Şimdi yaşam şartları beni zorlamaya başladı. Yetiştiremiyorum artık. Üç sene sonra dört tane çocuğum okulda olacak. Ben tek çalışanım, nasıl yapacağım? Bir gelecek yok yani.” (Salih, 35 yaş, İzmir).

3.8. Aile Üyelerinin Durumu Açısından Kalma veya Dönme Eğilimi

Göçmenlik deneyiminde göç edilen yerde kalma süresinin uzaması, ilk göç edenlerin -ister işçi ister mülteci olsun- eşlerini ve çocuklarını getirmeye veya yeni aileler kurmaya başlamalarıyla sonuçlanmaktadır. Bu noktadan sonra insanlar, kendi geleceklerini söz konusu yeni ülkede görmeye başlarlar. Bu süreç, özellikle göçmenlerin çocuklarının durumu ile de ilişkilidir: Çocuklar yeni ülkede okula gitmeye, dil öğrenmeye, akran grupları ile ilişkileri oluşturmaya başladıklarında ebeveynlerin kendi anavatanlarına dönmesi giderek zorlaşır⁶ (Castles ve Miller, 2008, s. 38-39).

İspanya’ya göç etmiş olan Ekvadorlular, kaldıkları 10 yılı aşkın sürede aile birleşimi süreçleri geçirmiş, yeni haneler oluşturmuş, evler satın almış, mahallelere yerleşmiş, çocuk sahibi olmuş, çocuklarını okullara göndermiş, küçük işletmeler açmış, İspanyol vatandaşlığına başvurmuş ve elde etmişlerdir (Martinez, 2017, s. 481). Ekvadorlu göçmenler ayrıca İspanya’daki yaşama çok alıştıklarını, İspanya toplumunun ekonomik, sosyal ve kültürel standartlarını öğrendiklerini ve bunlara adapte olduklarını, İspanya’da 10 yıl geçirdiklerini ve İspanya’nın yaşam biçimine uyum sağladıklarını bu yüzden geri dönmeyeceklerini belirtmişlerdir. Ebeveynlerin, çocuklarının İspanya’da doğmaları nedeniyle İspanyol olduklarını ifade etmeleri “uyum” faktörünün, göçmenlerin kalıcılığını belirleyen kilit bir unsurlardan biri olarak görülmesine örnek olarak gösterilebilir (Martinez, 2017, s. 482).

Görüşme yapılan katılımcıların bir kısmı, yukarıdaki göçmen-mülteci deneyimlerine benzer ifadeler kullanmışlardır. Doğup büyüdüğü topraklar konusunda özlemlerini ifade eden katılımcılar, buna karşılık çocuklarının Türkiye’de okula gittiğini, yeni davranış kalıpları edindiklerini, burada bir düzen kurduklarını belirtmişlerdir. Döndükleri vakit Türkiye’de alınan diplomaların Suriye’de geçerli olmayabileceğini, oraya gidip de yeni bir hayata başlamanın çok zor olduğunu ifade etmişlerdir. Söz gelimi İzmir’de görüştüğümüz

⁶ 2019 itibarıyla Türkiye’de doğan çocuk sayısı yaklaşık 500 bindir. Tüm Suriyeli nüfus içerisinde okula kazandırılan kişi sayısı 650 bini geçmiştir (Adıgüzel, 2019).

bir Türkmen Suriyeli, çocuğunun 15 yaşına geldiğini, İzmir’de okula gittiğini ve Arapça bilmediğini, kız çocuklarının okulda başarılı olduklarını, kalmaları konusunda çocukların öncelikli gerekçeleri olduğunu beyan etmiştir.

Katılımcılar, kurdukları hayatın meyvelerinin çocukların başarısı olduğunu dile getirmişlerdir. Bu durumun, hayata iyimser bakmalarında önemli bir belirleyici olduğunu, ülkelerinde bir gelecek göremediklerini, Türkiye’deki geleceklerinin çocuklarının geleceğiyle bağlantılı olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre, çocukların Türkiye’de büyümesi, onların kültürel olarak Türkiye’ye bağlı oldukları fikrini beraberinde getirmektedir. Diğer bir deyişle, çocuklar sosyalleşme süreçleriyle beraber Türkiye’de bir kimlik algısına sahip olmuş ve aidiyet duygusu geliştirmişlerdir. Katılımcılar, bu konuda şunları anlatmışlardır:

“Erkek çocuğum beşinci sınıfta. Türkçe eğitim öğretim görüyor. Çok çalışkan bir öğrencidir. Bu durumda çocuğumu nasıl alıp Suriye’ye giderim, orada nasıl sıfırdan Arapça öğretirim? Kendisi zaten burada kalmak istiyor Suriye’ye dönmek istemiyor. Çünkü tamamen bir Türk kültürü içinde büyüdü. Artık o Suriyeli sayılmaz.” (Semir, 37 yaş, Gaziantep).

“Buraya geldik, 7 yıldır buradayız. Buraya alıştık, çünkü burada büyüdük. Suriye’ye hala korku içinde bakıyorum. O yüzden döndüğümde yine sıfırdan başlamak gerekiyor. Sahip olduğumuz her şey yok oldu. Oraya yeniden alışmam lazım. Burada kendimi inşa ettim. Bu konumumu kaybetmek istemiyorum.” (İdris, 21 yaş, Gaziantep).

Katılımcıların önemli bir bölümü, Türkiye’nin Suriye’de belirli bir bölge üzerinde doğrudan denetim sağlamasını, ülkelerinde güvenlik ve istikrarın oluşturulması açısından gerekli görmektedir. Bu noktada güven ve istikrar arayışı, gönüllü geri dönüş ile ilgili kararlar üzerinde etkili olabilmektedir.

“Afrin tamamen Türkiye’nin hâkimiyetine girerse ve Türkiye’deki diğer iller gibi düzen sağlanırsa o zaman çocuklarımı alıp memleketime giderim.” (Samet, 39 yaş, Gaziantep).

“Güvenli bölgede Türkiye’nin yönetimini Esad rejimine tercih ediyoruz. Türkiye, evimizin bulunduğu bölgeyi ele geçirirse hemen döneriz.” (Hüseyin, 45 yaş, İzmir).

Suriyeliler Türkiye’de özellikle seçim dönemlerinde değişen siyasal iklimin kendilerini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Saha çalışması 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinin sonrasında yapıldığı için bu konuda katılımcılardan görüş elde etme imkânı olmuştur. Katılımcılar için, Türkiye hem kendi gelecekleri hem de Suriye’deki şartların düzelmesi açısından kilit ülkedir. Türkiye’de kendilerini her zaman koruyan güçlü bir siyasal iradenin varlığından söz eden katılımcılar, bu iradenin Türkiye’de kalma konusunda önemli bir belirleyici olduğunu vurgulamışlardır. Devletin tavrı açısından Cumhurbaşkanının tutumuna önem veren katılımcılar, bu konuda şunları dile getirmişlerdir:

“Türkiye’deki tartışmaları Facebook’tan takip ediyorum. Çok konuşuluyor. Mesela seçim döneminde Suriyeliler, valizlerini hazırlamışlardı. Biz de tetikteydik. O günlerde iyi uyuyamıyorduk. Seçim günü hiçbir Suriyeli, dükkânını açmadı. Bizim mahallede oturanlar gelip bana teselli verdiler. ‘Merak etme hiçbir şey olmaz.’ dediler. Burada Suriyeliler Erdoğan’ı çok seviyorlar. Lakabını ‘Sultan-ı Müslimin’ yapmışlar. Tayip Erdoğan’a ‘İkinci Selahaddin-i Eyyubi’ diyorlar. Çünkü bu dünyada sadece Türkiye Suriyelilerle ilgilendi. Bütün Arap coğrafyası olanları izledi.” (Halil, 52 yaş, İzmir).

Araştırma genel olarak değerlendirildiğinde Suriyelilerin Türkiye’de kalma, başka bir ülkeye gitme veya ülkelerine dönme durumlarının karmaşık ve çok boyutlu olduğu görülebilir. Suriyelilerin göç ile ilgili karar verme süreçleri bireysel, ailevi, sosyal, ekonomik ve politik birçok faktörle ilişkilidir. Yukarıda üzerinde durulan araştırma verileriyle ilgili aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

SONUÇ

Suriyelilerin Türkiye’de kalma, Suriye’ye dönme veya üçüncü bir ülkeye gitmelerini etkileyen faktörlerin ne olduğunu ortaya koymak araştırmanın ana çerçevesini oluşturmuştur. Literatürdeki bu tartışmalardan yola çıkarak Türkiye’deki Suriyelilerin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullar incelenmiş, onların Türkiye’de kalma veya yeniden göç etme kararlarını etkileyen dinamikler ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın genelinden elde edilen bulgulardan yola çıkıldığında katılımcıların büyük çoğunluğunun Türkiye’de kalıp burada bir hayat kurma peşinde olduğu söylenebilir. Suriye ile Türkiye arasındaki sosyal ve kültürel yakınlık, ortak din, çocuklarının Türkiye’de daha iyi eğitim alma imkânı, Türkiye’de kalış süresi, sınırlı düzeyde de olsa ekonomik ve ticari yaşama katılma, ayrımcılıklara maruz kalsalar da Türkiye’de belli bir istikrarı yakalamış olmaları ve hukuki olarak vatandaşlık hakkı elde etme ihtimali onları Türkiye’de daha kalıcı olmaya sevk etmektedir. Suriye’de iç savaş durumunun devam etmesi, siyasi belirsizlikler, Esad yönetiminin muhalif kesimlere yönelik baskıcı tavrını sürdürmesi, kentlerin ve köylerin önemli ölçüde tahrip edilmiş olması, başta Halep olmak üzere Suriyelilerin terk ettikleri bölgelerde ekonomik ve ticari hayatın durma noktasına gelmesi, Suriye’den akrabaları ve arkadaşları aracılığıyla aldıkları bilgilerin iç açıcı olmaması ve geri döndükleri takdirde hayatlarını önemli ölçüde riske edecekleri düşüncesi Suriyelileri Türkiye’de uzun vadede kalıcı olmaya yöneltmektedir.

Katılımcılar arasında Avrupa’ya gitme isteğinde olanlar da vardır. Demografik özelliklerine bakıldığında bu kişilerin daha çok bekâr ve ailelerine bakmakla sorumlu olmayan kişiler olduğu fark edilmiştir. Odak grup görüşmeleri yapılan genç profile sahip katılımcılar eğitim konusunda beklentilerinin gerçekleşmemesi durumunda yeniden göç etme eğilimine girebileceklerini ifade etmişlerdir. Avrupa’ya gitmek isteyen katılımcılar arasında iş yaşamında istikrar yakalayamayan, ekonomik ve sosyal hayatta dışlanma ile karşılaşan, geçim sıkıntısı yaşayan ve daha iyi hukuki statüye kavuşma umudunda olanlar da vardır.

Katılımcıların Avrupa ülkelerine İzmir üzerinden gitmek istemeleri bu kenti tercih etme sebeplerinden biri olduğu düşünülmektedir. İzmir, başta Suriyeliler olmak üzere Avrupa’ya gitmek amacıyla göç edenler için önemli bir varış yeri konumundadır. İzmir’de yaşayan katılımcıların Avrupa’ya gitme konusunda Gaziantep’teki katılımcılardan daha istekli oldukları görülmektedir.

Dönme eğiliminde olanlar ise, her şeyden önce savaşın sona ermesini, siyasi atmosferin Suriye’de yaşamaya olanak tanıyacak derecede iyileşmesini beklemektedirler. Ayrıca Suriye’nin kuzeyinde ve Türkiye’nin kontrolünde güvenli bir bölge oluşturulması durumunda geriye dönüş belirli ölçülerde mümkün görünmektedir. Hem kalma, dönme veya üçüncü bir ülkeye gitmeyi etkileyen faktörler bireylere göre değişmekle beraber karmaşık bir durum arz etmektedir.

Suriyeli göçü, etkileri uzun sürecek çok boyutlu bir konudur. Son yıllarda alan yazında bu konuda çalışmalar olmakla beraber özellikle bazı başlıklarda daha derinlikli çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Göç sürecinde en dezavantajlı gruplar olan çocuk, kadın ve yaşlılar üzerinde daha kapsamlı çalışmaların yapılması bu konuda sağlıklı çözümlerin üretilmesi açısından gereklidir. Bunun yanı sıra Türkiye’de bulunan Suriyelilerin büyük çoğunluğunun geleceklerini Türkiye’de görmeleri, onların topluma sağlıklı bir şekilde entegre edilmelerini gerektirmektedir. Bu süreçte Suriyelilerin hedef toplumla bütünleşmelerini engelleyen dışlanma dinamiklerinin tüm boyutlarıyla ortaya konulması bu konuda geliştirilecek göç politikaları için oldukça önemlidir.

SUMMARY

This thesis aims to examine factors that play important roles in decision making process of Syrians to stay or return to their homeland. In order to explore conditions under which Syrian live in Turkey, this study first looks at case studies of current literature on refugees and migration and examine the experiences that refugees have undergone in other parts of the world. This thesis then, tries to explain social and economic conditions of Syrians in Turkey and reveal their own decisions process as to return to their homeland or stay in Turkey. Based on qualitative research, this study examines the case of Syrians who live in Gaziantep and İzmir. Findings of this study draws on in-depth-interviews with 57 Syrians in Gaziantep and İzmir. It also makes use of findings gathered from 3 focus group, one in Gaziantep and two in İzmir, carried out during the fieldwork. Sample of this study comprises of Syrians with different age scales and income groups.

Findings of this research reveals that the reasons why some Syrians prefer not to go back to their homeland are lack of security and stability in Syria. On the other hand, those of Syrians who have found themselves worse off in Turkey in comparison to their living conditions before the civil war in Syria, tend to return to their homeland. In respect to marital status, those who are single and or not married, still consider to carry on their education and look for opportunities to go to Europe. Findings also show that religious factors and length of durations to stay in Turkey incline most Syrians prefer to live in Turkey. Whereas those Syrians who explicitly complain about wide ranges of discriminations, exclusions and prejudices in Turkey either tend to go back to Syria or looks for elsewhere for a living. Last but by no means least, legal status of Syrians also play an important role in their own decision making process. Turkish government’s attempt to create a safe zone in northern Syria seems to encourage some Syrians to return to that region which make them get more closer to their homeland in Syria. Most Syrians covered by this research state that they carefully follow news and political debates about Syrians especially during the time of election in Turkey.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2019). Sizin Hiç Suriyeli Arkadaşınız Var Mı? *Nihayet Dergisi*, Sayı: 58, 28- 39.
- Araman, A. ve Shaza, L. (2019). Return to Syria After Evading Conscription. *Forced Migration Review*, Sayı: 58, 52-53.
- Arango, J. (2000). Explaining Migration: A Critical View. *International Social Science Journal*, 52 (165), 283-296.
- Aksel, D. B. ve İçduygu, A. (2019). Borders and Mobility of Migrants in Turkey. *Ceaseval on The Common European Asylum System*, (32).
- Anniste, K. ve Tammaru, T. (2014). Ethnic Differences in Integration Levels and Return Migration Intentions: A Study of Estonian Migrants in Finland. *Demographic Research*, 30 (13), 377–412.
- Belgiojos, E. B. D. (2016). Intentions on Desired Length of Stay Among Immigrants in Italy. *Genus Journal of Population Sciences*, 72 (1), 1-22.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. A. Arı (Çev., Ed.). Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Bilecen, T. (2018). Geri Dönüş Göçüne Etki Eden Faktörler: Göç Literatürüne Eleştirel Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (56), 138-144.
- Birleşmiş Milletler. (2016). Leaving No One Behind: The Imperative of Inclusive Development Report on The World Social Situation. <https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/full-report.pdf> Erişim Tarihi: 16 Kasım 2019.
- Birleşmiş Milletler. (2019). *Syrian Refugees’ Perceptions and Intentions on Return to Syria Egypt, Iraq, Lebanon, Jordan*. Report. [https://reliefweb.int/report/turkey/fifth-regional-survey-syrian-refugees-perceptions- -intentions-return-syria-rpis](https://reliefweb.int/report/turkey/fifth-regional-survey-syrian-refugees-perceptions--intentions-return-syria-rpis). Erişim Tarihi: 15 Nisan 2019. and
- Bonifazi, C. ve Papparuso, A. (2018). Remain or Return Home: The Migration Intentions of First-Generation Migrants in Italy. *Population Space and Place*, 25 (2):e2174, s.1-13.
- Botterill, K. (2011). Mobility and Immobility in the European Union: Experiences of Young Polish People Living in The UK. *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny*, 139, 47-70.

- Cankurtaran, Ö. ve Albayrak, H. (2019). *Suriye’den Türkiye’ye Kadın Olmak*. Ankara: Merdiven Yayın.
- Cassarino, J. P. (2004). Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6 (2), 253-279.
- Cassarino, J. P. (2008). *Return Migrants to the Maghreb Countries: Reintegration and Development Challenges*. MIREM Project, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, EUI, Florence.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. B. U. Bal ve İ. Akbulut (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chowdhory, N. (2012). Assessing “Belonging” and Claims of “Home” among Refugees: A Note on Repatriation in South Asia. *Peace Prints: South Asian Journal of Peace Building*, 4 (1).
- Constant, A. F. (2020). Time-Space Dynamics of Return and Circular Migration: Theories and Evidence. *GLO Discussion Paper*, No. 446, Global Labor Organization (GLO), Essen.
- Crisp, J. (2010). Forced Displacement in Africa: Dimensions, Difficulties, and Policy. *Directions Refugee Survey Quarterly*, 29 (3), 1-27.
- Dustmann, C., Bentolila, S. ve Faini, R. (1996). Return Migration: The European Experience. *Economic Policy*, 11 (22), 213-250.
- Dünya Bankası. (2017). *The Economic and Social Consequences of the Conflict in Syria*. Rapor. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/27541>. Erişim Tarihi: 27 Ağustos 2018.
- Dünya Bankası. (2019). *The Mobility of Displaced Syrians An Economic and Social Analysis*. Rapor. <https://www.worldbank.org/en/country/syria/publication/the-mobility-of-displaced-syrians-an-economic-and-social-analysis>. Erişim Tarihi: 15 Mart 2019.
- Erdoğan, M. M. (2015). *Türkiye’deki Suriyeliler-Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2018). *Suriyeliler Barometresi 2017: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fihel, A. ve Górný, A. (2013). To Settle or to Leave Again? Patterns of Return Migration to Poland During the Transition Period. *Central and Eastern European Migration Review*, 2 (1), 55-76.
-

- Gmelch, G. (1983). Who Returns and Why: Return Migration Behavior in Two North Atlantic Societies. *Human Organization*, 42 (1), 46-54.
- Gönç-Şavran, T. (2012). Örneklem Seçimi ve Ölçüm. T. G. Şavran (Ed.), *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri* içinde (ss. 144-180). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Güven, H. S. (1994). *Uluslararası İşçi Göçü Bağlamında Dönüş Göçünün Sosyal Politika Sorunları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Hall, S. (2018). *Syria’s Spontaneous Returns*, Report. <https://www.samuelhall.org/publications/syrias-spontaneous-returns>. Erişim Tarihi: 2 Haziran 2018.
- Houte, M. V. (2016). *Return Migration of Afganistan Moving Back or Moving Forward*. International Migration Institute. Oxford.
- İçduygu, A. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar: "Siyasallaşan" Bir Sürecin Analizi. *Toplum ve Bilim*, Sayı:140, 27-41.
- Jabeen, M. ve Awan, S. M. (2017). Afghan Displaced Persons: Resettlement, Reintegration and Repatriation. *Global Social Sciences Review*, 2 (2), 41-67.
- Karaman, A. (2017). *İlaç Sektöründe Dijital Tanıtım Faaliyetlerinin Hekimlerin Nezdinde Ürün Bilinirliği ve Tercih Edilme Davranışına Etkisi: Adıyaman ve Şanlıurfa İllerinde Bir Durum Çalışması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaman, A. ve Durmaz, Y. (2018). A Qualitative Research on the Factors Determining Product Awareness and Product Preference in Promoting Medicines By Digital Tools. *Medicine Science International Medical Journal*, 7(4):1, 923-929.
- Kaya, A. (2017). Suriyeli Mültecilerin Kentsel Alandaki Halleri. *Toplum ve Bilim*, Sayı:140, 42-68.
- Kibreab, G. (2002). When Refugees Come Home: The Relationship between Stayees and Returnees in Post-Conflict Eritrea. *Journal of Contemporary African Studies*, 20 (1), 53-80.
- Koyuncu, A. (2014). *Kentin Yeni Misafirleri Suriyeliler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kuch, A. (2016). Naturalization of Burundian Refugees in Tanzania: The Debates on Local Integration and the Meaning of Citizenship Revisited. *Journal of Refugee Studies*, 30 (3), 468-487.
-

- Kuschminder, K. (2018). Afghan Refugee Journeys: Onwards Migration Decision-Making in Greece and Turkey. *Journal of Refugee Studies.*, 31 (4), 566–587.
- Kunuroğlu, F., van de Vijver, F. ve Yağmur, K. (2016). Return Migration. *Online Readings in Psychology and Culture*, 8 (2).
- Kunuroğlu, F., Kutlay, Y. ve van de Vijver F.ve Kroon, S. (2018). Motives for Turkish Return Migration from Western Europe: Home, Sense of Belonging, Discrimination and Transnationalism. *Turkish Studies*, 19 (3), 422–450.
- Kuş, E. (2007). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kümbetoğlu, B. (2016). Göç Çalışmalarında “Nasıl” Sorusu”. S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç içinde* (s. 49-85). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Makine, D. (2012). Determinants of Return Migration Intentions: Evidence from Zimbabwean Migrants Living in South Africa. *Development Southern Africa*, 29 (3), 365-378.
- Martínez, J. I. (2017). Stay or Go? Ecuadorian Immigrants in Spain in Times of Crisis. *Bulletin of Latin American Research*, 36 (4), 477–492.
- Mhaisen, R., Hodges, E. (2019). *Unpacking Return: Syrian Refugees’ Conditions and Concerns*. Sawa for Development and Aid.
- Mikulin, E. A. D. (2018). Should I Stay or Should I Go Now? Exploring Polish Women’s Returns “Home”. *International Migration*, 56 (4), 140-153.
- Müller-Funk, L., Fransen, S. (2020). Return Aspirations and Coerced Return: A Case Study on Syrian Refugees in Turkey and Lebanon. *IMI Working Papers*, No. 162.
- Naveeda, T. A., Bhattib, A. A. ve Ullahc, S. (2017). Determinants of Return Migration: A Case Study of Return from Greece. *The Pakistan Journal of Social Issues*. Sayı: 8, 32-48.
- Paparusso, A. ve Ambrosetti, E. (2017). To Stay or to Return? Return Migration Intentions of Moroccans in Italy. *International Migration*, 55 (6), 137-155.

- Pierce, F. D. S., Martinovic, B. ve De Vroome, T. (2015). Return Wishes of Refugees in the Netherlands: The Role of Integration, Host National Identification and Perceived Discrimination. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41 (11), 1836–1857.
- Pîrvu, R. ve Axinte, G. (2012). Return Migration-Reasons, Consequences and Benefits. *Annals of The University of Petroşani, Economics*, 12 (4), 193-202.
- Razum, O., Şahin-Hodoglugil, N. N. ve Polit, K. (2005). Health, Wealth or Family Ties? Why Turkish Work Migrants Return from Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4), 719-739.
- Öner, A. Ş. (2016). Son mu Başlangıç mı? Göç Çalışmalarında Sosyal Bir Olgu Olarak Geri Dönüş. S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç içinde* (s. 263-285). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağiroğlu, A. Z. (2017). Türkiye ve Suriyelilerin Ortak Geleceği. <http://www.star.com.tr/acik-gorus/turkiye-ve-suriyelilerin-ortak-gelecegi-haber-1180949/>. Erişim Tarihi: 5 Nisan 2018.
- Seefar Syrians. (2018). Return, Stay, or Migrate? Understanding the Aspirations of Syrian Refugees in Turkey. <https://seefar.org/research/return-stay-migrate-understanding-aspirations-syrian-refugees-turkey/>. Erişim Tarihi: 18 Şubat 2019.
- Shamsuddin, M. ve Katsaiti, M. S. (2019). Migration and Happiness: Evidence from Germany. *Journal of Happiness Studies*, 21, 2931-2955.
- Sirkeci, İ. (2012). Transnasyonal Mobilite ve Çatışma. *Migration Letters*, 9 (4), 353-363.
- Sirkeci, İ. ve Yaylacı, F. G. (2019). Küresel Hareketlilik Çağında Göç Kuramları ve Temel Kavramlar. Filiz Göktuna Yaylacı (Der.) *Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye’de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler içinde* (s.15-39). Londra: Transnational Press London.
- Stepputat, F. (2004). Dynamics of Return and Sustainable Reintegration in a ‘Mobile Livelihoods’-Perspective. *DIIS Working Paper*. Danish Institute for International Studies.
- Şimşek, D. (2019). “Açık Kapı”dan “Geri Dönüş”e Türkiye’nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikasının Sekiz Yılı. *Birikim Dergisi*, Sayı: 366, 21-27.

- Tezcan, T. (2019). Return Home? Determinants of Return Migration Intention amongst Turkish Immigrants in Germany. *Geoforum*, Sayı: 98, 89-201.
- The Syria Institute. (2017). *No Return to Homs a Case Study on Demographic Engineering in Syria*. Report. <https://www.alnap.org/help-library/no-return-to-homs-a-case-study-on-demographic-engineering-in-syria>. Erişim Tarihi: 13 Nisan 2018.
- Timep. (2019). *Return of Refugees*. Rapor. <https://timep.org/reports-briefings/timep-brief-return-of-refugees/>. Erişim Tarihi: 22 Kasım 2019.
- Tümtaş, M. S. (2018). Toplumsal Dışlanmadan Vatandaşlık Tartışmalarına Suriyeli Kent Mültecileri. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 18 (37), 26-47.
- Venables, N. (2020). *Finding Home in Uncertainty Returnees, Reintegration, and Reconciliation; A Case Study of Refugees in Towns Harare, Zimbabwe*. Rapor.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, A. ve Uzgören, E. (2016). Limits to Temporary Protection: Non-Camp Syrian Refugees in İzmir. *Southeast European and Black Sea Studies, Online Journal*, 16 (2), 195-211.
- Yılmaz Şener, M. (2018). Return Migration of Qualified Turkish Migrants from Germany and the US. *The Journal of Humanity and Society*, 51-72.
- <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 05.02.2020).
- <https://www.thenational.ae/opinion/comment/the-murky-links-between-syrian-war-crimes-and-international-aid-1.882376> (Erişim Tarihi: 7 Temmuz 2019).